

A RENDSZERVÁLTÁS ÉS AZ AHHOZ VEZETŐ ÚT AZ ORSZÁGOS RENDEZŐ IRODA TÖRTÉNETÉBEN

A Kádár-rendszer kulturális életét át- meg átszötte a különböző fokú hatalmi koncentráció fölött rendelkező monopolisztikus intézmények hálózata, és nem volt ez másként a könnyűzenei szcénával sem. Ide tartozott egyebek mellett a beat, a pop, a rock és a diszkó minden válfaján felül az operett, a magyar nóta, a cigánymuzsika, a sanzon vagy éppen a kommunista indulókat is magába foglaló tömegdalok széles választéka, így tehát a populáris zene meghatározása alá besorolt műfajok köre akkor a mainál sokkal szélesebb volt.¹ Ezt a kulturális területet számos, alapvetően hivatalként működő cég uralta, szinte mindegyikük a komolyzenével is foglalkozott, legtöbbjük esetében a könnyűzenénél hangsúlyosabban. Ebbe a körbe sorolható többek között a Magyar Hanglemezgyártó Vállalat, a Nemzetközi Koncert Igazgatóság, a Magyar Rádió és Televízió (1974-től különválva), a Zeneműkiadó Vállalat, az Országos Szórakoztatózenei Központ, a Szerzői Jogvédő Hivatal, illetve a cenzúrát gyakorló Táncdal- és Sanzonbizottság, valamint a Magyar Nóta- és Műdalbizottság. Az Országos Rendező Iroda (a továbbiakban: ORI) is ezek számát gyarapította, ennek a sokösszetevős koordináta-rendszernek volt az egyik fő eleme, annyi megszorítással, hogy a komolyzenei hangversenyek szervezése nem tartozott a kompetenciái közé, mert azt az Országos Filharmónia gyakorolta. Az ORI a legnagyobb energiáit arra fordította, hogy a hazai könnyűzenei élet szereplőinek fellépési lehetőséget biztosítson, amit az indokolt, hogy bár a pártállam fennen hangoztatta, hogy nem az anyagi érdekelttség a legfontosabb a művészetek megítélésében, azért mégis a bevételek realizálását tartották ezek az intézmények, így az ORI is az egyik legfontosabb szempontnak, amit pedig a populáris zenével lehetett a legkönnyebben produkálni. Ezenkívül az esztrádműsorok keretein belül többi között színművészeket, bűvészeket, táncosokat, artistákat, divatbemutatókon pedig manökeneket is alkalmazott az ORI megbízási szerződéssel, de ezek a produkciók is rendre kiegészültek a könnyűzenei műfajjal. Mindemellett azonban a szervezetről az volt a legkevésbé elmondható, hogy a muzikusok és zeneszerzőik, szövegíróik érdekeit tartotta volna szem előtt. Furcsamód az ideológiai megfelelési kényszer és profitorientáltság egyszerre jelentkezett a működésében, ennél fogva munkatársai azokat

¹ Többek között a zeneesztéták és a muzikológusok populáris zenei életre való komplex hatását, illetve a hatalmi apparátus előbbiekre gyakorolt befolyását elemzi *Ignác Ádám: Milliók zenéje. Populáris zene és zenetudomány az államszocialista Magyarországon.* Bp. 2020.

az előadókat foglalkoztatták, akik megfeleltek a szocialista erkölcs képlékeny fogalmi elvárásainak, miközben bevételt is termeltek. Így eleinte a zeneileg kevésbé progresszív, de népszerű irányzatokat – mindenképp a tánczenét és a számos műfaj magába foglaló esztrád jellegű műsorokat – karolták fel, mondván: azokból lehet a legkevesebb problémájuk a felső vezetés vélt vagy valós elvárásai miatt. A játéktér az idő előrehaladtával bővült, illetve „pulzáló mozgást” végzett, ideértve azt a köztudomású jelenséget is, ami a Kádár-rendszer teljes időszakáról elmondható, hogy az újabb és újabb divatirányzatoknak a nyugati megjelenési időpontokhoz képest a pártállami felügyelet mindenképp csak több évnyi késéssel engedett teret a hazai könnyűzenei életben.²

Az Állami Hangverseny- és Műsorigazgatóságról 1958-ban leválasztott³ ORI azonban a fent említett impresszálsági feladatain kívül a pártállam szempontjából sokkal fontosabb tevékenységet is folytatott, cenzurális hatalmat gyakorolt, még pontosabban a műsorok fölötti bábáskodást összekapcsolta az ideológiai kontrollal. Így, ha egy produkció megütötte a zeneesztétikai mértéket, ám nem volt kellőképp körülbástyázva mértéktartó szövegekkel – erre tartották a beat-, majd a rockzenekarok a „slágercéh” jól bejáratott embereit, többek között S. Nagy Istvánt⁴ –, akkor nem kapott működési engedélyt. Ennek kiállításá ugyanis szintén az ORI hatáskörébe tartozott, egy általa szervezett vizsgát követően. Az ORI ezeken a megmérettetéseken még nem feltétlenül állt az útjába azon zenekaroknak, amelyek zeneileg jók, ám szövegük színvonalát illetően gyengék voltak – számos együttes még nagylemezt is készíthetett megmosolyogtatóan naiv vagy erőltetett dalversekkel –, inkább arra akadt ekkoriban példa, hogy a nem kellőképp képzett zenészeknek mutattak piros lámpát. A sikeres vizsga – ahol egyúttal meghatározták a fellépti díj mértékét is – azonban még csak a lehetőségét adta meg a profik világába való belépésnek. Önálló koncerteket vagy turnékat jól bevált szokás szerint csak azoknak szerveztek, akik megálltak a maguk lábán, azaz egész estét betöltő programmal rendelkeztek, aminek pedig a legkézenfekvőbb fokmérője a nagylemezhez jutás volt.⁵

² A folyamatos „fáziskésésről”: *Sebők János: Rock a vasfüggöny mögött.* Bp. 2002.; *Jávorszky Béla Szilárd – Sebők János: A magyarrock története 1.* Bp. 2005.

³ Az ORI az 1958. január 3-án napvilágot látott 3/1958 (I. 3.) számú törvényerejű rendelettel jött létre. Magyar Közlöny, 1958. január 3. 17. Teljes önállóságot az 1964. december 31-én kelt 2035/1964. számú művelődésügyi miniszteri rendelettel nyerte el, amikor feloszlatták az Állami Hangverseny- és Műsorigazgatóságot. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) XIX-I-4-c Művelődésügyi Minisztérium Ellenőrzési Főosztály iratai. 131. d. ORI-iratok.

⁴ S. Nagy István megkerülhetetlen alakjáról és a könnyű műfajban betöltött szerepéről szubjektív, de részletes képet nyújt *Csongrádi Kata: Férjem, S. Nagy István. A slágergyáros.* Bp. 2015.

⁵ A szerző interjúja Benkő Lászlóval, az Omega együttes billentyűsével 2015. szeptember 13-án. (A felvétel a szerző birtokában.)

A könnyűzenei szcéna szereplői közül csak a kiválasztottaknak adatott meg, hogy az ORI bizonyos időközönként, de rendszeresen foglalkoztassa őket, a többség ritkán vagy semmilyen formában nem jutott ilyen lehetőséghez, így ők kénytelen-kelletlen, féllégális módon, maguk szervezték meg a koncertjeiket.⁶ Erre persze az ORI-nak annyiban mégis volt ráhatása, hogy ellenőrizték a helyi szinten, a tanácsok közigazgatási szakszervei és a rendőrkapitányságok által előzetesen jóváhagyott koncertek fellépti díjait, hiszen nem lehetett különbség egy a zenekar saját szervezésben tartott vagy az ORI által lebonyolított koncertjeinek anyagi megbecsültsége között. Sőt, valójában a kis falvak művelődési házaiban rendezett fellépések is az ORI engedélyével zajlottak, annyi különbséggel, hogy a monopolszervezet a gyakorlatban nem tett a lebonyolítás érdekében semmit, mindössze megadta a hivatalos hozzájárulását. Nem elhanyagolható bevételt termelt mindezzel együtt az ORI a pártállam Kulturális Alapja számára, amiből a „magas művészeteket” támogatták, így több szempontból is kulcsfontosságú szerepet tett szert a kádári-aczéli kulturális életben.⁷

Tanulmányomban az ORI történetének egyik legizgalmasabb, időbeli közelsége okán pedig a legkézzelfoghatóbb és a legjobban dokumentált, ugyanakkor talán a legellentmondásosabban megítélt időszakának, a tágabb értelemben vett szervezést váltás körüli éveknél az eseményeire, jelenségeire és azok összefüggéseire igyekszem felhívni a figyelmet. A könnyűzenei életben bizonyos értelemben már jó néhány esztendővel a fordulat éveit megelőzően megkezdődött a Kádár-rendszer lebontása,⁸ ami az ORI esetében egyet jelentett monopóliumának elvesztésével. A szervezet ugyanis már 1982-ben megkapta – igaz, felemás módon, felülről jött kezdeményezés nyomán és a KISZ KB által végrehajtva – az első vetélytársát az Ifjúsági Rendező Iroda (a továbbiakban: IRI) képében.⁹ Egy 1986-ban, az MSZMP KB Tudományos, Közoktatási és

⁶ A szerző interjúja Sárvári Vilmosmal, a P. Mobil együttes szológitárossal 2004. április 18-án. (A felvétel a szerző birtokában.)

⁷ Aczél György köztudomásúan nem szerette a populáris zenét, a könnyűzenészek jelentős részének az volt a véleménye, hogy ha tehetne volna, fel is számolja a tevékenységüket. Éppen a gazdasági megfontolás mondatta vele mégis azt, hogy maradjanak fenn, mert így az általa kedvelt művészeti ágaknak is több jutott a költségvetésből. Erről részletesen lásd *Csatári Bence: Jampecek a Pagodában. A Magyar Rádió könnyűzenei politikája a Kádár-rendszerben.* Bp. 2016. 252–262. Aczél György 1980-as évek közepi kultúrpolitikai megfontolásairól lásd *Aczél György: Művelődéspolitikánk időszerű kérdései.* Bp. 1985.; *Uő: Szocializmus, nemzet, kultúra. Írások a kultúráról.* Bp. 1985. Az állampárt általános kultúrpolitikájáról lásd *Tóth István: A Magyar Szocialista Munkáspárt művelődéspolitikájának tartalma és alapelvei.* Bp. 1986.

⁸ Erről mondja el véleményét Kóbor János a vele készített interjúban. *Csatári Bence – Poós Zoltán: Azok a régi csibészek.* Bp. 2016.

⁹ Az IRI 1982. június 15-én jött létre a KISZ KB Expressz Ifjúsági és Diák Utazási Irodájának szervezeti keretein belül, önálló gazdasági egységként, országos hatáskörrel. Központjuk a Budapest VI. kerületi Székely Mihály utcában volt, a könnyűzenei csoportjuk pedig a 32-esek terén működött. Saját bemutatkozásuk szerint a szervezet a tevékenységét „elsősorban az ifjúság szórakozási igényeinek felmérésében és kielégítésében fejei ki. [...] Célja, hogy a tömegpolitikai rendezvényekhez, országos és megyei kulturális találkozókhoz színvonalas programot szerkesszen és valósítson meg. Az ifjúsági táborok,

Kulturális Osztálya (a továbbiakban: TKKO) által megfogalmazott és az Agitációs és Propaganda Bizottsághoz eljuttatott, a Politikai Bizottság utasítására készített referátum is egyértelművé tette, hogy az ORI-t 1983-ban érte a legelementárisabb változás, amikor végképp elvesztette monopóliumát, és ezzel együtt cenzurális hatalmát is: „A könnyűzene tisztán piac-elvű szabályozásban működik. Az 1983-tól bevezetett újítások egyik fő vonása, hogy a belső igények impresszálásában a monopóliumhelyzet megszűnt.¹⁰ Ma már sok szervezet működhet. (Üzleti vállalkozásként bejegyzett magáncégre nincs szükség.) A sok új rendező szerv között kialakult verseny jelenleg igen éles és szabályozási zavarok miatt a hagyományos állami impresszáló szervnek (ORI) nem kedvez, mert a gazdasági szabályozás itt »keményebb«, mint másoknál, így a verseny-feltételek nem egyformák.”¹¹ Az idézet utal a pártállami monopóliumhelyzet megtörésére, ha úgy tetszik, a rendszerváltás kezdetére az ORI esetében. Szabadabbá vált ugyanis a műsorrendezés joga a 19/1983 /VI. 15./ MT számú rendelet¹² 47. §-ának 1. bekezdése alapján, amely hatályon kívül helyezte a korábbi megkötéseket, azaz a 17/1968/IV. 14./ kormányrendelet¹³ 156. §-ának c. és d. pontjait. Ezzel lehetőséget kaptak a rendező szerv alkalmazásában nem álló személyek, hogy külön díjazás ellenében műsoros előadásokat szervezhessenek. De feltehetően még ők sem gondolták, hogy alig néhány éven belül a teljes viszonyítási rendszer összeomlik majd. A folyamatok feltárása érdekében érdemes megvizsgálni, hogy mi történt az ORI esetében a hazai koncertszervezés terén a 1980-as évtized utolsó éveiben.

A Művelődési Minisztérium felügyelete alatt

A hétköznapi szintjén erőteljesen érzékelhető és egyre mélyülő gazdasági válság miatt eresztékeiben is recsegő-ropogó Kádár-rendszer pártállami apparátusa még 1987-ben¹⁴ is – az utolsó évben, amikor még konkrét, nagy horderejű

építőtáborok és az ifjúsági klubok programjainak szervezésében segítséget kívánunk adni mindenkinek, akik igénylik munkánkat.” Bemutatkozásukkor azt is tisztázták, hogy a budapesti nemzetközi country fesztivált ők szervezik. Mint írták, „folytatni kívánjuk azokat a szórakozási formákat, melyek évek alatt jól beváltak, de konkrét terveink is vannak új rendezvények, eseménysorozatok beindítására is.” – Nemzetközi Country Találkozó. Műsorfüzet. Bp. 1982. augusztus 21. 41.

¹⁰ A könnyűzenei együttesekkel kapcsolatban a TKKO bizonyos szempontból 1981-ben különösen liberális hangot ütött meg, amikor azt javasolta, hogy olyan polgári társaságokat alakíthassanak, amelyek menedzseléssel is foglalkoznak, fizetésüket pedig a társaság tagjai szabhassák meg. MNL OL M-KS 288. f. 36/1981 Az MSZMP KB TKKO iratai. 11. ő. e. 171–199.

¹¹ MNL OL M-KS 288. f. 41/1986 Az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Bizottsága iratai. 462. ő. e. 94.

¹² Magyar Közlöny, 1983. június 15. 371–378.

¹³ Magyar Közlöny, 1968. április 14. 350–354.

¹⁴ Az 1987-es esztendő könnyűzenei aktualitásairól nyújt részletes képet: Popperiskóp '87. Szerk. Czippán György. Bp. 1987.

politikai változások nem történtek Magyarországon – rajta tartotta óvó szemét az ORI-n, mintha a politikai hatalom ugyanolyan szilárd lenne, mint egy évtizeddel korábban. A szocialista termelő egységekhez, üzemekhez és vállalatokhoz hasonlóan – a könnyűzenei szcénában a trendek folyamatos változásai miatt gyakorlatilag kivitelezhetetlen és éppen emiatt életszerűtlen – ötéves tervekben tevékenykedő¹⁵ ORI 1986-os főbb foglalkoztatási adatairól munkavédelmi beszámolót küldött a Művelődési Minisztériumnak. Ebben Bali György igazgató és Vasné László Krisztina szakszervezeti bizalmi titkár azt írta 1987. január 12-én Szalkai Péternek, a tárca munkavédelmi vezetőjének, hogy 1986-ban az ORI-ban összesen 78-an dolgoztak, ebből 11-en nyugdíjasként, 18 éven aluliakat pedig nem alkalmaztak. Az előző évben összesen 5440 előadást tartottak, mindet balesztmentesen, a nézők száma pedig 1 651 733 fő volt.¹⁶ Ezekből az adatokból is könnyen belátható, hogy 78 ember nemigen tudta kézben tartani Magyarország csaknem 3200 településén az összes koncert szervezését, s ez a magyarázata annak is, hogy történetének kezdetétől az ORI lényegében folyamatosan szemet hunyt a magánszervezésű fellépések felett. Mivel azonban ezekhez is kellett az ORI hozzájárulása, így a hivatalos statisztikákban utóbbiak is az ORI által engedélyezett koncertekként jelentek meg.¹⁷

¹⁵ A könnyűzenei élet változékonysága miatt féléves terveket is küldtek a Művelődési Minisztériumnak. Bulányi László ORI-osztályvezető ekkoriban is rendszeresen továbbította a vállalat féléves játszási és pénzügyi tervét a Művelődési Minisztériumnak, így tett 1987. május 27-én is, amikor azt Kormos Sándor közművelődési főosztályvezető kapta meg a tárcánál. MNL OL XXVI–I–67 ORI-iratok (a továbbiakban: XXVI–I–67) 5. d. 3039.

¹⁶ MNL OL XXVI–I–67 4. d. 275. Az ORI költségei a fellépti díjak, a szállítási költségek és a szerzői jogdíjak kifizetéséből álltak. Erről a felettes szervnek, a Művelődési Minisztériumnak kötelezően küldtek elszámolást, amelyet az ORI gazdasági igazgatója írt meg. MNL OL XXVI–I–67 4. d. 329. A Művelődési Minisztérium személyzeti és oktatási főosztályára azt a tájékoztatást adta Csanádi Lajos, hogy Bali György igazgató 1986. decemberi bére 13 100 forint volt, viszont ha figyelembe vették a jutalmait is, akkor 1986-ban az egy hónapra eső fizetése 18 157 forint volt. Ezek az adatok Bulányi Lászlónál 12 000/16 833, Jenőfi Jánosnál 12 100/17 100 forinttal alakultak. MNL OL XXVI–I–67 7. d. 6062.

¹⁷ Akadtak azért kivételek is. Az R-GO zenekart vezető Szikora Róbert édesapját, a szintén hívatásos zenész és a Kádár-rendszerben koncertszervezésre szakosodott Szikora Jenőt (1930–2003) nyolc hónapra tiltotta el a színpadtól az ORI 1975-ben tiltott koncertszervezésért, mert esetében bebizonyosodott a menedzselés – szocialista tevékenységektől idegen – vádjá. Egy Kulturális Minisztériumban keletkezett levél úgy állította be őt, mint aki pusztán a szervezésért, munka nélkül szerezte a pénzt, mert nem lépett fel. Ennek alátámasztására hozta a tárca a csanádpalotai Kelemen László Művelődési Ház, a környei művelődési ház, a mezőkovácsházi és orosházi járási hivatal és a szentesi városi tanács művelődésügyi osztályának igazolásait. A menedzseltek között szerepelt Máté Péter és Ambrus Kyri, akik vallomásaikkal szintén megerősítették a fenti tényeket. Szikora egyébként a hatalom szemében „visszaesőnek” számított, mert az 5714/1971. számú művelődésügyi minisztériumi iratra hivatkozva megemlítette a tárca szakembere, hogy már volt eltiltása ilyen jellegű tevékenységért. Annál kevésbé érthető ezek után, hogy miért kapott az eredeti, egy éves eltiltás helyett enyhített időtartamú, nyolchónapos moratóriumot. MNL OL XIX-I-7-g Kulturális Minisztérium Zene- és Táncművészeti Főosztály iratai. 10. d. 5. t. 17353/1975.

A legnagyobb problémát az ORI számára a gazdasági helyzet romlása és az ezzel együtt járó állami támogatás csökkenése jelentette. Erről az 1987 júliusában kinevezett új megbízott igazgató, Bulányi László is panaszkodott Simon Lászlónak, a Művészeti Szakszervezetek Szövetsége titkárának 1987. december 28-án. Mint írta, a koncertjegyek árát egyre nagyobb arányban emelniük kellett, miközben az értékeket létrehozó szakmai műhelyek működési költségei is rohamosan emelkedtek. Mindehhez járult szerinte egyfajta „művészeti dekadencia” is, aminek kézzelfogható jele volt a lakodalmos rock óriási sikere. Az ORI vezetője éppen ezért az „igazi értékek”, azaz az MSZMP ideológiai irányelveinek megóvásáért intett. (Ebben az időben éppen kidolgozás alatt állt egy új ideológiai csomag, aminek megvalósítására azonban már a rendszerváltás miatt nem került sor.) Érezhette Bulányi László a változások előszelét is, mert modellértékűnek nevezte a könnyűzenészek szakszervezeti alapszervezetének megalakulását,¹⁸ miközben tartott attól, hogy ezen a szakszervezeti egységen kívül is alakulnak majd újabb mozgalmak, ami egyáltalán nem kívánatos.¹⁹

Bulányi 1987. szeptember 30-án, október 1-jei hatállyal belső szerkezetátalakítást rendelt el a hatékonyabb költségvetés megvalósítása érdekében – nyilvánvalóan művelődési minisztériumi utasításra –, s erről a felügyeletet ellátó tárcának is beszámolt. Ennek keretében a párhuzamosságok felszámolása érdekében megszüntették a Dramaturgiai Osztályt, így véleménye szerint a fődramaturg feladatai jobban meghatározhatók lettek.²⁰ Emellett Reklám- és Vendéglátóműsor Osztályt alapítottak, amelynek feladata az igazgatói utasítás szerint az új partnerkapcsolatok ápolása és az innováció végrehajtása lett. Az osztály élén álló vezetőnek feladata volt egyebek mellett az is, hogy részt vegyen az úgynevezett elfogadó főpróbákon, bemutató előadásokon, és a műsorokat az intézmény nevében jóváhagyja. Feladatkörébe tartozott továbbá a kiemelt kapcsolattartás a keretszerződéses partnerekkel és a társszervekkel. A módosítás a Központi Műsorszerkesztési

¹⁸ Ennek kézzelfogható nyoma a tatai rocktanácskozáson mutatkozott meg 1981. március 23–25-én, amikor a pártállami hivatalnokok egyeztettek a pop-rockzenészekkel a szakma sorsáról, jövőjéről. *Könnyűműfaj '81 – Popzene és környéke egy tanácskozás tükrében.* Szerk. Boros Lajos – Czippán György – Földes Péter – Sebők János. (A KISZ Budapesti Bizottságának Politikai Képzési Központja kiadványa) Bp. 1981.; *Csatári Bence: Üvöltöző miniszterhelyettes Tatán. A párt és a rock katonái.* III. Múlt-kor [3] (2012) 2. sz. [Nyár] 86–91.

¹⁹ MNL OL XXVI–I–67 7. d. 7019. 1–3.

²⁰ A vendégrendezőkkal is dolgozó Dramaturgiai Osztály volt felelős az egyes produkciók forgatókönyveiről, színpadképeiről, ami az esztrádműsorok esetében jogos volt, de a könnyűzenei koncerteknek erre semmi szükségük nem volt a műfaj sajátosságai és a spontaneitás miatt. (A kezdeti időkben még szigorúan vették a zeneszámok közötti összekötő szövegek esetenkénti leírását is.) Így ennek az osztálynak a léte is okafogyottá vált. Ugyanakkor a fődramaturg azért, hogy nem tartozott egy adott osztályhoz, elviekben a tervek szerint szabadabban ki tudta volna teljesíteni tevékenységét a művészek között, jobban bele tudott volna szólni az egyes produkciókba, ám ez a rendszerváltás előtti évek enyhülő kultúrpolitikája miatt nem valósult meg.

Osztály feladatait változatlanul hagyta.²¹ Az átalakítások sem mentették meg azonban az ORI-t attól, hogy hídfőállásait idejekorán elhagyni kényszerüljön. A változások szelét jelzi, hogy a Magyar Úttörők Szövetségével is összeütközésbe került, amikor egy 1987. novemberi telefonbeszélgetés során „véletlenszerűen” tudta meg az ORI-igazgató, hogy a szokásos parlamenti fenyőfaünnepség megszervezésével 1987-ben nem őket bízták meg. Ezt „a régi jó kapcsolatokra való tekintettel” sérelmesnek tartotta, emiatt visszatartották az akkor velük exkluzív szerződésben álló Z’Zi Labor együttest a parlamenti fellépéstől, amit jogilag meg is tehettek.²²

A gazdasági nehézségek leküzdése érdekében Bulányi László 1987. augusztus 5-én írt Kormos Sándornak, a Művelődési Minisztérium közművelődési főosztály-vezetőjének és arra kérte, hogy az ORI 1988-as költségvetési előirányzatát emeljék fel. Mindezt azzal indokolta, hogy az ORI maradványérdekeltségű önfenntartó költségvetési intézmény, amely kiadásait bevételeiből fedezi, és utóbbiak rendszerint felülmúlják kiadásait. Az előadások számát alig tudják már emelni, és a munkatársaik sem eléggé motiváltak, ami fékezően hat a bevételek alakulására. A nehézségek között említette, hogy az alkalmi foglalkoztatottak bére az elmúlt időben tovább emelkedett, az energiaárak úgyszintén, és az 1988-as „ár- és adóreform” is hátrányosan érintette őket. Emiatt azt kérte, hogy az előirányzatban alkalmazottak bruttó bérének 12%-át prémiumként tervezhessék, ami jobban érdekeltté tenné őket a munkavégzésben. A 12%-ból 8-at negyedévenként fizettek volna ki az eleve betervezett munka elvégzése után, míg a maradék 4%-ot az egyéni teljesítmény ösztönzésére használták volna fel. Ezáltal szerinte igazságosabb és differenciáltabb lehetett volna az ORI-n belül a jövedelemelosztás.²³

A bevétel növelése érdekében az ORI 1987. augusztus 10-én pályázatot írt ki munkatársainak, amelyben arra bízta őket, hogy találjanak olyan módszereket, amelyek sikeresek lehetnek a cég üzletpolitikájában. Többek között az alábbiakra kért javaslatokat az ORI vezetősége: miként lehetne bővíteni a külföldi kapcsolataikat akár az export, akár az import területén; egyéb takarékosági ötletek, például helyiségeik egyéb célszerű felhasználása; reklámszolgáltatásaik terjesztésére szolgáló új módszerek, valamint új típusú műsorok felkutatása. Itt sem maradhatott el azonban az ideológiai lózung: az ORI ugyanis nem pusztán mint intézmény kérte munkatársait, hanem megemlítette, hogy a cég állami, párt és társadalmi vezetése is erre kéri a dolgozókat.²⁴ Az ORI a nagy pénzforgalmára (évente

²¹ MNL OL XXVI-I-67 6. d. 5232.

²² MNL OL XXVI-I-67 7. d. 6606.

²³ MNL OL XXVI-I-67 6. d. 4129.

²⁴ MNL OL XXVI-I-67 6. d. 4278.

80 millió forint készpénz 4 000 ügyféllel) hivatkozva, a kor technikai fejlődését követve kérte a Művelődési Minisztérium Terv és Költségvetési Főosztályától, hogy 1 200 000 forintot folyósítsanak két számítógép vásárlására. Hivatkoztak arra is, hogy 1988-tól bevezetik a személyi jövedelemadót, ami többletfeladatokat ró majd rájuk.²⁵ A kérelem sikerrel járhatott, mert Baranyai Zoltánt 1987. október 27-én azzal bízták meg, hogy szervezze meg és indítsa be az intézményi ügyvitel gépesítését, amiért 4 000 forintot kapott.²⁶

Utazások, útiköltségek

A pártállami monopolisztikus koncertszervezésben a fellépti díjakon felül úti-költség-térítést is kaptak a művészek, ami egyfajta kiskaput jelentett számukra többletbevétel szerzésére, ha megfelelő hivatalnoknál és megfelelő papírokkal kopogtattak. Ez a módszer a rendszerváltáshoz közeledve egyre merészebb formákat öltött. Extrém esetben az is előfordulhatott, hogy a relatíve szerény gázi kiegészítésére olyan módon számították ki az utazási költségeket, hogy ugyanazon a napon, ugyanarra a viszonylatra kétszer számolták ki a megfelelő összeget, holott értelemszerűen csak egyszer utazott el a zenekar az adott helyszínre, igaz, ott egymás után két koncertet is adott. Hogy ez akkoriban mennyire „bevet eljárás” lehetett, azt mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy például a szentesi Móricz Zsigmond Művelődési Központ 1986. november 25-én levélben érdeklődött az ORI-nál több költségtétel iránt, amire Csanádi Lajos jogi és közigazgatási osztályvezető azt válaszolta december 2-án, hogy az útiköltségtérítés nem számolható el kétszer, ha ugyanabban a városban kétszer egymás után lépett fel egy zenekar.²⁷ Ugyanezt kérdezte, és azonos tartalmú választ kapott a szombathelyi megyei művelődési központ 1986. december 12-én.²⁸

Másik kategóriába estek, de szintén az utazások tárgykörébe tartoztak az ORI-alkalmazottak hivatalos belföldi és külföldi kiküldetései, amire a felügyeleti szervtől mindig engedélyt kellett kérni. Ezt tette Bulányi László is, amikor az NSZK-beli ötnapos utazásához kérte a hozzájárulást Kormos Sándortól. Kiutazásának az volt a célja, hogy a Pannonia Szálloda és Vendéglátó Vállalat vezetőivel együtt ellenőrizze a Maxim Varieté műsorszolgáltatását, valamint az 1988-as fellépésekről tárgyaljanak az ottani Europarkkal (a várost nem nevezte meg közelebbről).²⁹ Az engedélyt végül megkapta, azt 1987. augusztus 7-én

²⁵ MNL OL XXVI-I-67 6. d. 5556.

²⁶ MNL OL XXVI-I-67 6. d. 5790.

²⁷ MNL OL XXVI-I-67 7. d. 6015.

²⁸ MNL OL XXVI-I-67 7. d. 6233.

²⁹ MNL OL XXVI-I-67 6. d. 4121.

küldte el neki Müller Pál minisztériumi tanácsos.³⁰ A MIDEM Fesztiválra,³¹ az 1988. január 24–30. közötti időszakra hasonlóképpen megkérte Bulányi a kiutazási engedélyt Kormostól, s – értelemszerűen a pozitív elbírálásban bízva – felvette azt is, hogy a minisztérium illetékese is utazzon ki vele. Az engedélyt attól függetlenül meg kellett igényelni, hogy a kiutazási költséget maga az ORI viselte. Jellemző az ORI-vezetés hozzáállására, hogy nem egyfajta menedzserirodaként tekintett magára, hanem úgy, mintha a vezetők mindössze tapasztalatokat gyűjteni mentek volna.³² A közvetlenül a szétesés előtt álló politikai rendszerben is kötelessége volt az ORI-nak, hogy a Közlekedési Minisztériumtól engedélyt kérjen arra, hogy produkcióikkal átléphessék autóbusszukkal a határt, ezenkívül az utazó személyek költségeivel is el kellett számolniuk.³³

Az ORI részvétele a nemzetközi koncertszervezésben

Noha a Kádár-rendszerben a könnyűzene (és a komolyzene) exportja és importja az NKI monopóliuma volt, a KGST-piacot védő kötött devizagazdálkodás miatt számos alkalommal együtt kellett működnie társintézményével, az ORI-val, nem egyszer bevonva ebbe a körbe a Népstadion és Intézményeit (a továbbiakban: NSI) is, hogy az éves költségvetésükben meghatározott szerény devizakeretükből közös erővel könnyebben ki tudják fizetni az 1980-as évek második felében az enyhülő kultúrpolitikai viszonyoknak köszönhetően egyre többször hazánkba látogató nyugati sztárzenekarok szocialista relációban kiugróan magas gázsiját. Bali György a minisztériumi felkérésre beszámolót készített Kormos Sándornak, amelyben megállapította, hogy megnőtt a devizavonzatú „import” pop-rock együttesek felléptetésének anyagi kockázata, ezért jobban meg kellett fontolni, kit léptetnek fel Magyarországon. Sajnálkozva említette meg, hogy nemcsak a nyugati, de a szocialista könnyűzenei együttesek gázsijáról sem rendelkeznek friss információkkal. Valószínűleg a tárca hiányolhatta a külföldi, a szocialista embertípusnak megfelelő zenekarok gyakoribb behozatalát, mert Bali azt írta, hogy ha gazdaságosan akarunk importálni zenekarokat, akkor előtte feltétlenül piackutatást kellene végezni

³⁰ MNL OL XXVI-I-67 6. d. 4251.

³¹ Marché International du Disque et de l'Édition Musicale (Nemzetközi Zenei Kiállítás és Vásár), a korabeli európai könnyűzenei piac legfontosabb fóruma, 1967-től minden évben megrendezik.

³² MNL OL XXVI-I-67 7. d. 6249.

³³ Így tettek 1987. április 14-én is, amikor az Erkel Táncegyüttes dortmundi fellépéséhez kérték engedélyt a tárca nemzetközi főosztályától, és ennek érdekében Jenőfi János ORI gazdasági igazgató meg is adta a sofőrök és a gépkocsi adatait. MNL OL XXVI-I-67 5. d. 2262. Ugyanígy az LGT együttesnek és stábjának (összesen 26 fő plusz rekvizit) szállítását is kérelmezniük kellett 1987. április 21-én, ugyancsak Dortmundba. MNL OL XXVI-I-67 5. d. 2323. Az LGT történetéről lásd *Szántó Péter*: És ilyen a boks. Az LGT-sztori. Bp. 1985.

külföldön. Az 1986-os esztendőért értékelve sikerként könyvelte el a siófoki, akkor először megrendezett popfesztivált, amelyen 13 külföldi előadó is részt vett, noha kritikusan azt is megjegyezte, hogy a román operettes vagy a szovjet „jazz-folkos” stílus nem feltétlenül illett a műsor repertoárjába. A fellépők között volt bolgár, cseh, szlovák (ezt külön írták két énekesnél), lengyel, NDK-beli, illetve a már említett szovjet és román előadó. Nagy sikerként említette Giorgia Fiorio olasz énekesnő karrierjének kezdetét, amely szerinte szintén Siófokon kezdett felfelé ívelni, ugyanis megnyerte a fesztivál nagydíját és három közönségdíjat is. Rajta kívül volt svájci, belga, holland és angol fellépő is. Sikeres volt – mint állította – Demis Roussos Budapest Sportszarnok (a továbbiakban: BS)-beli koncertje, és a Gombay Dance Band fellépése az Erkel Színházban. Utóbbi zenekar a Színészek–Újságírók Rangadóján (a továbbiakban: SZÚR) és Nyíregyházán már gyengébben szerepelt, mert egyik szólistájuk lebetegedett. A BS-ben szintén nagy sikerrel lépett fel a Bad Boys Blue és Falco is. Némileg talán szemrehányásnak is lehet értelmezni utólag azt a megjegyzését, hogy sem a szocialista, sem a tőkés országokba nem volt 1986-ban hivatalos útjuk, miközben az ORI egyre inkább igyekezett bekapcsolódni a nemzetközi vérkeringésbe.³⁴

A nemzetközi könnyűzenei kapcsolatokban még az 1980-as évek derekánvégén is a szocialista relációt kellett előnyben részesíteni. Ennek megfelelően Bali Györgyöt arról értesítette Drecin József művelődési államtitkár, hogy az MSZMP KB-val történt egyeztetés után 1987-ben továbbra is számítanak a Népek Barátsága elnevezésű (erősen az állampártot kiszolgáló, mások mellett a négytagú Che Guevara együttesből álló) produkció szerepléseire, az 1986-ossal azonos díjazással.³⁵ A Népek Barátsága fellépett laktanyákban, munkásör és belügyi klubokban, úttörőtáborokban, iskolákban, de a Kádár-rendszer egyik legfontosabb társadalmi szervezete – a másik két nagyon fontos a Hazafias Népfront és az Országos Béketanács volt –, a fejlődő országok szocialista átalakításában való közreműködés érdekében életre hívott Szolidaritási Bizottság koncertjein is, amelyeket például Nicaraguában, Laoszban, Vietnámban, Kambodzsában, Angolában és Afganisztánban rendeztek. 1987-ben összesen hárommillió forintot költségvetésből gazdálkodhattak, ebből 2 240 000 forint volt a gázsí, 200 000 a szállítási, rakodási költség, 100 000-et költhettek szerzői jogdíjra, 400 000-et rezsi-költségekre, és maradt még 60 000 forint egyéb költségekre. Jenőfi János azt is kérte az államtitkárságtól, hogy utalják át költségvetési számlájukra a hárommillió forintot, valamint engedélyezzék, hogy az 1986-os maradványukat 1987-ben

³⁴ MNL OL XXVI-I-67 4. d. 6481.

³⁵ MNL OL XXVI-I-67 4. d. 370.

felhasználhassák, arra hivatkozva, hogy minden évben el szoktak térni az adott év költségvetésétől 100-150 000 forinttal.³⁶

Nem minden koncertet bonyolítottak le azonban ilyen zökkenőmentesen, amiben szerepet játszott az is, hogy az ORI nem szerzett túl sok rutint a Kádár-rendszerben a nyugati zenészek impresszálásában, miközben az intézményt a rendszerváltás előestéjén a szorult gazdasági helyzet miatt szinte minden ilyen típusú akcióba bevonták. Az ORI és az NKI között számos pengeváltásra került sor: egy alkalommal például Pentz Zsoltnak, az NKI könnyűzenei osztályvezetőjének írt dorgálóan Bulányi László, akkor még az ORI művészeti vezetőjeként arról, hogy elzárkóznak a Swingle Singers énekegyüttes felléptetésétől, mert ők már voltak két éve Magyarországon, amiről az NKI nem tájékoztatta az ORI-t, hanem ezt az információt csak egy harmadik szervtől tudták meg – véletlenül.³⁷ Az NKI-vel 1987 novemberében a Cliff Richard-koncerttel kapcsolatban működtek együtt, ekkor Németh Ferencné és Sármándi Pál ORI-osztályvezetők vették fel a kapcsolatot ez ügyben Rusz Ferencsel, az NKI főosztályvezetőjével.³⁸ Furcsamód az NKI-vel kellett együttműködniük akkor is, amikor Dobos Attila estjét szervezte meg az ORI, mivel a művész hivatalosan még külföldinek számított 1987-ben.³⁹ A Shakin Stevens-koncertet az eredeti elképzelésektől függetlenül, az ORI az NSI-vel közösen rendezte, a devizális költségeket pedig fele-fele arányban állták. Erről Németh Ferencné 1987. február 2-án értesítette Pentz Zsoltot.⁴⁰ Rusz Ferencnek azt írta Bulányi László 1987. február 4-én, hogy mivel intézményük devizakerete évek óta stagnál, nem tudnak részt venni a Genesis együttes koncertszervezésében. Beszámolt egyúttal arról is, hogy a C. C. Catch-koncertet 1987. március 12-én megrendezik, fele-fele arányban vállalva az NSI-vel a devizális költségeket.⁴¹ Több külföldi szolisztát érdektelennek minősített Bulányi László azok közül, akiket Pentz Zsolt ajánlott neki, ugyanakkor a felsoroltak közül Ray Charles után érdeklődött, de mérsékelni szeretne volna az árakat, különben „nem bízhatunk a gazdasági szempontból is sikeres koncert megszervezésében”.⁴² Az alkudozás és a nadrágszj meghúzása a rendszerváltás előtt az ORI történetének szerves részévé vált, ezért kellett lemondaniuk a Giorgia zenekar felléptetéséről is, amivel Pentz Zsolt kereste meg őket az NKI részéről.⁴³ Ugyancsak nem tudtak volna eleget fizetni Gilbert Bécaud-nak. Bulányi

³⁶ MNL OL XXVI-I-67 4. d. 371.

³⁷ MNL OL XXVI-I-67 4. d. 309.

³⁸ MNL OL XXVI-I-67 4. d. 650.

³⁹ Dobos Attila 1970-ben emigrált Mary Zsuzsával együtt. MNL OL XXVI-I-67 4. d. 869.

⁴⁰ MNL OL XXVI-I-67 4. d. 708.

⁴¹ MNL OL XXVI-I-67 4. d. 805.

⁴² MNL OL XXVI-I-67 5. d. 2033.

⁴³ MNL OL XXVI-I-67 7. d. 6268.

Pentznek írt visszautasító levelét 1986. december 18-án ezen kívül még azzal is indokolta, hogy az említett művész legutóbb az egyhatodáért vállalta a fellépést Magyarországon.⁴⁴

Bulányi Pentznek címzett, 1987. május 8-ai levelében azt kérte, hogy inkább 1987 őszére adjanak az ORI-nak külföldi vendégszereplőkre ajánlatot, mert nyárra már e tekintetben túltelített a budapesti piac.⁴⁵ Az 1987. július 9-ei levélváltásból az derül ki, hogy az NKI által ajánlott művészeket (Rhoda Scott, Golden Gate Quartett, Chi Coltrane, Vital együttes) nem kívánták felléptetni, mert érvelésük szerint irántuk elsősorban az idősebb korosztály érdeklődött, ugyanakkor nem lehetett előre megjósolni azt sem, hogy hányan lennének kíváncsiak rájuk, amit leginkább a romló gazdasági helyzet következményének tudtak be.⁴⁶ Hasonló hangvételű volt az 1987. július 10-én szintén Pentz Zsoltnak írt levél, amelyben a latin-amerikai zenekarokat és a „másod-harmad vonalbeli” együtteseket utasították vissza,⁴⁷ valamint egy szintén ezen a napon kelt levélben Udo Lindenberg fellépését az idő rövidegére, Ray Charlest pedig a magas gázsira/fellépti díjra hivatkozva.⁴⁸ Az NKI által az ORI-nak adott elégtelennek tartott ajánlatokról panaszkodott Bulányi László Boros Róbertnek, a Művelődési Minisztérium Nemzetközi Propaganda és Szervezési Főosztálya vezetőjének, azokat inkurrensnek nevezve.⁴⁹

Az ORI az IRI-vel is megállapodást kötött, hogy a Thomas Anders-koncertre, amelyet az IRI szervezett, az ORI is segít jegyeket árusítani, 150 darab 210 forintos belépőt el is adtak, amit a jutalék levonása után átutaltak az IRI számlájára.⁵⁰

Az akkoriban feltörekvő heavy metal Running Wild együttes Hamburg–Budapest–Hamburg viszonylatban való utaztatását és elszállásolását is vállalta az ORI,apidíjat fizettek az együttesnek, amelyből az étkezésüket is megoldották, de a vízumot az NKI-nek kellett beszereznie.⁵¹ Az ORI feladata az volt, hogy egyeztessen a Petőfi Csarnokkal, amelynek terembérleti díjat fizettek a helyszínen

⁴⁴ MNL OL XXVI–I–67 7. d. 6345.

⁴⁵ MNL OL XXVI–I–67 5. d. 2120. Konkurenciát jelentettek az ORI-nak ebben az időszakban az IRI mellett a helyi művelődési házak népművelő koncertszervezői is, akik sokszor igyekeztek felülicitálni a zenészek gázsiját, ami persze nem lehetett hivatalos, legfeljebb az útiköltség-térítés adott erre némi mozgásteret. Emiatt az ORI méltatlankodott, és e tárgyban levelet is írt a Baranya Megyei Tanács Művelődési Osztályának, amelyben leírták, hogy ki kell vizsgálni a magánszervezésű koncerteket, másrészt az ORI igyekszik azokkal a művelődési házakkal együttműködni – itt a siklósit említették meg –, amelyekkel eddig is jó volt a viszonyuk. A méltatlankodó levél egy a Dunántúli Napló 1987. augusztus 10-ei számában megjelent cikk nyomán született. MNL OL XXVI–I–67 6. d. 4255.

⁴⁶ MNL OL XXVI–I–67 5. d. 3430–3434.

⁴⁷ MNL OL XXVI–I–67 5. d. 3560.

⁴⁸ MNL OL XXVI–I–67 5. d. 3563.

⁴⁹ MNL OL XXVI–I–67 6. d. 4693.

⁵⁰ MNL OL XXVI–I–67 5. d. 3741.

⁵¹ MNL OL XXVI–I–67 6. d. 4437.

biztosításáért.⁵² Amikor kiderült, hogy jó idő lesz és nagy az érdeklődés, úgy döntöttek, szabadtéren rendezik meg a koncertet, aminek propagálására felkérték a Magyar Televízió (a továbbiakban: MTV) Műsorigazgatóságát⁵³ és az MTV Képújság szerkesztőségét.⁵⁴ Az angol nyelvű tolmácsolást mások mellett Schuster Lóránttal, az akkor éppen működését szüneteltető P. Mobil együttes, valamint a változások hatására működési engedélyt kapó P. Mobil Kulturális Szolgáltató Kiszövetkezet vezetőjével oldották meg, aki naponta ezer (összesen ötezer) forintot kapott az ORI-tól. Emellett volt egy német nyelvű tolmács is ugyanekkora összegért, Boros Gyevi Katalin személyében.⁵⁵ A jelentős bevétel miatt a Petőfi Csarnok igazgatója, Lehel László a koncert után az eredetileg megállapított 70 000 forintos bérleti díjon felül további 35 880 forintot kért az ORI-tól, ezt azonban nem fizették ki. Legény Csabáné megbízott osztályvezető 1987. november 25-én kelt levelében azzal érvelt, hogy a szabadtéri rendezés nem okozott a Petőfi Csarnoknak többletköltséget, ráadásul nem is jelezték az ORI-nak a koncert előtt, hogy az intézményen belüli helyszínváltás miatt megemelik az ORI által fizetendő bérleti díjat.⁵⁶

Meglehetősen éles hangvételű, a személyeskedésektől sem mentes levelet írt az ORI-ból Legény Csabáné Pentz Zsoltnak a Black Sabbath 1987. december 1-2-ára tervezett koncertjeivel kapcsolatosan. Sérelmezte, hogy az NKI késlekedett a koncertek reklámozásával, és hiányolta, hogy az együttes honoráriumáról nem tájékoztatta az ORI-t. Nem hitték el az NKI érvelését, miszerint az együttes az ENSZ embargós listáján van, mert fellépett az Apartheid-rezsim által sújtott Dél-Afriakai Köztársaságban. Ebben a kérdésben azonban az NKI-nak volt igaza, tényleg tiltólistán volt a Black Sabbath, emiatt magyarországi fellépéseinek tervezése a médiában nagy port kavart fel – és végül el is maradtak a koncertek. Az ORI eleinte azzal fenyegette meg az NKI-t, hogy a szerződés megkötésének halogatásából adódó kárait velük fizettetik meg.⁵⁷ November 30-án viszont már azt sérelmezték, hogy nem kaptak időben információt az együttes feketelistára kerüléséről, s emiatt kártérítést kértek az NKI-tól, mivel október 13. (ekkor kapták meg az úgynevezett blankettaszerződést a koncertszervezésre) és

⁵² MNL OL XXVI-I-67 6. d. 4449.

⁵³ MNL OL XXVI-I-67 6. d. 5276.

⁵⁴ MNL OL XXVI-I-67 6. d. 5277.

⁵⁵ MNL OL XXVI-I-67 6. d. 5189.

⁵⁶ MNL OL XXVI-I-67 7. d. 6387.

⁵⁷ MNL OL XXVI-I-67 6. d. 5796. 2. A koncert végül valóban elmaradt a fenti okok miatt, ennek nyomai tetten érhetők abban is, hogy az ORI lemondta a koncerthirdetéseket a különböző médiumokban. MNL OL XXVI-I-67 6. d. 6011–6015. A hard rock zenekar helyett az NKI meghívta a Tokyo Blade, a Paganini, a Mama's boys, a Sado és a Railway együtteseket. MNL OL XXVI-I-67 6. d. 6033–6034.; 6036.; 6051.; 6083–6085.; 6099.; 6110.

november 6. (ekkor kapták meg a hírt, hogy mégsem jön a zenekar) között propagandával és reklámmal készültek az együttes fogadására.⁵⁸

Jóval kimértebb és tartalmilag is visszafogottabb levelet írt az ORI Erdős Péternek⁵⁹ 1987. november 4-én a Neoton⁶⁰ jugoszláviai turnéja kapcsán. Ebben kiemelték az autóbusz és a teherautók szállítási költségeit, valamint azt, hogy – szintén a változó időket fémjelezve – a Studio System Gmk⁶¹ felajánlotta szolgáltatásait a világitóberendezések kezelésére. Tételesen felsorolta a dokumentum a technikai személyzet költségeit, sőt még azt is tisztázták, hogy a berendezések bérleti díján felül (napi 10 000 forint) 10%-os úgynevezett generálvállalkozói díjat is felszámított az ORI az Erdős Péter MHV-menedzser hitbizományának számító, de az MHV-n belül működő Pro Menedzser Irodának.⁶² A november 12–17. között lebonyolított turnén a hangtechnikai szolgáltatásért összesen 40 000 forintot fizettek Erdősék az ORI-nak,⁶³ míg az autóbust 18 forintos kilométerenkénti díjjal bocsátotta az ORI a Neoton-turné rendelkezésére.⁶⁴

Ha már ennyire bekapcsolódtak a nemzetközi koncertszervezésbe, a változások szelét megérezve mindenre kiterjedő, teljes zenei export-import jogot kért az ORI részére a Művelődési Minisztériumtól Bulányi László 1987. november 30-án Kormos Sándornak írt levelében úgy, hogy akár egyedüli céggként is szervezhesenek külföldi sztároknak koncerteket, ami szerint alapvetően jár nekik, mivel intézményük évek óta nyereséget termel, s ez „a szórakoztató művészet területén egyre nehezedő feladat”.⁶⁵ Emlékeztetett arra is, hogy 1983-ban sok állami, társadalmi és szövetkezeti egység is kapott rendezési jogot, aminek következtében az

⁵⁸ MNL OL XXVI-I-67 7. d. 6479. 1–2.

⁵⁹ Erdős Péter számos vargabetűvel rendelkező pályafutásáról lásd *Acsay Judit*: Hogyan készül a pop-menedzser? Bp. 1990.

⁶⁰ A Neoton együttes történetéről lásd *Borzák Tibor*: Családragény. A Neoton Família műhelyében. Bp. 1989.; *Csepregi Éva*: Amikor én még Csepi voltam. Bp. 2009.

⁶¹ A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa 1981. szeptember 9-én közzétett és 1982. január 1-jén életbe lépett 15. sz. törvényerejű rendelete tette lehetővé Magyarországon a gazdasági munkaközösségek (gmk) létrehozását. Ennek alapján kapott felhatalmazást a Minisztertanács arra, hogy a gmk-k létesítésére, szervezetére, gazdálkodására és megszűnésére vonatkozó rendelkezéseket a Polgári Törvénykönyvnek a polgári jogi társaságra irányadó szabályaitól eltérően állapítsa meg. Lásd Magyar Közlöny, 1981. szeptember 9. 729. Ennek értelmében a Minisztertanács ugyancsak 1981. szeptember 9-én kiadta a 28/1981. (IX. 9.) számú rendeletét a gazdasági munkaközösségekről. Ezt a jogi szabályozást a gazdasági élet pangásának megszüntetésére irányuló szándék hívta életre. Ahogy a rendelet fogalmaz: ezek a szervezetek kiegészítő gazdasági tevékenységek végzésére jöhettek létre, minimum 2, maximum 30 taggal. A Minisztertanács elnöke, Lázár György jegyezte jogszabály kellő akkurátussággal járta körbe az alapítás és a munkavégzés körülményeit, ügyvitelét, és alapvetően gazdasági jellegű munkavégzésről szólt, de a kulturális szolgáltatást támogató gazdasági tevékenység is ideérthető volt. Lásd Magyar Közlöny, 1981. szeptember 9. 731–733.

⁶² MNL OL XXVI-I-67 6. d. 5942.

⁶³ MNL OL XXVI-I-67 7. d. 6390.

⁶⁴ MNL OL XXVI-I-67 7. d. 6341.

⁶⁵ MNL OL XXVI-I-67 7. d. 6437. 1.

ORI-nak nehezebb dolga lett. Ezt azzal szerették volna kompenzálni, hogy ők is kapnak rendezési jogot külföldi vonatkozásban, ezzel azonban megtörték volna az NKI monopolhelyzetét. Bulányi azzal is érvelt, hogy a hazai szórakoztató művészet nemzetközi fejlődését nem segítette a fennálló állapot, mert kényszerpályás gyakorlatot vont maga után, és a megfelelően szabályozott versenyhelyzet az ORI vezetői szerint mindenkit jobb munkavégzésre és gazdálkodásra sarkallhatna. Másrészt hangsúlyozta: azzal, hogy ha az ORI megkapja a külföldi művészek magyarországi és a magyar művészek külföldi impresszálási jogát, a magyar állam érdekei sem sérülnek, mert ugyanúgy, ahogy eddig, ez utóbbi tevékenységük után is befizetnék a minisztériumnak a nettó bevételüket (amiben persze nem lett volna benne az ORI munkatársainak munkadíja és az intézmény rezsiköltsége). Összességében véve koncertekre, pódiumműsorokra, vendéglátó egységekben revükre, varieté programokra, valamint reklámokra, illetve a náluk regisztrált művészek kiközvetítésére kértek export-import jogot. Bulányi hangsúlyozta, hogy az ORI személyi és tárgyi feltételei adottak lennének ehhez a munkához, s az akkori állományból létrehoznának egy háromfős szakmai államközi osztályt, aminek így nem lenne plusz költségvonzata. Némileg indignálódva és kérésüket indokolva azt írták a minisztériumnak, hogy a Maxim Varieté műsorait ugyan ők állítják színpadra belföldön, azonban ha ez a társulat külföldre megy, a bevétel már a Magyar Cirkusz és Varieténél jelentkezik. Egy újabb – egyébként nem teljesen megalapozott – huszárvágást jelentett az NKI felé az a megjegyzés, hogy míg az ORI többek között a Neoton, a Z'Zi Labor, a Dolly Roll⁶⁶ és a Bikini⁶⁷ produkcióit gondozza, ezeknek a zenekaroknak a külföldi koncertjei után az Interkoncert kapta a jutalékot. Az ORI végül ezen a téren nem járt sikerrel, és nem szervezhette kizárólagos joggal koncerteket magyar zenekaroknak külföldön.⁶⁸

Bulányi László 1987 végén beszámolt Kormos Sándornak nemzetközi forgalmukról. Kötelező dicshimnuszokat zengett a szovjet fellépőkről, így a Radar és a Leontyev együttesekről, megemlítette, hogy indiai művészeknek is biztosítottak öt koncertre fellépési helyszínt, és még a Művelődési Minisztérium felkéréseinek is igyekeztek eleget tenni. Megjegyezte, ők csak a helyszíneket biztosították, a koncertszervezés az NKI feladata volt. Külön örömmel konstataulta, hogy a Népek Barátsága együttes egy-egy hónapot Afganisztánban és Nicaraguában koncertezett, és fellépett a Szovjetunióban is. Említést tett ezenkívül a Korona Pódium⁶⁹

⁶⁶ A Dolly Roll együttes történetéről lásd *Dolly – Zoltán János: Dollywood*. Bp. 2001.

⁶⁷ A Bikini együttes történetéről lásd *Maróthy György: Bikini*. Bp. 1997.; *Trunkos András: 20 év Bikiniben*. Bp. 2002.

⁶⁸ MNL OL XXVI–I–67 7. d. 6437. 1–3.

⁶⁹ A már 1972 óta az ORI égisze alatt működő Korona Pódium – amely a budai Várban található Korona cukrászdáról kapta a nevét, mert kezdetben itt voltak a műsoraik, többek között Bessenyci

dortmundi szerepléséről, amelyért cserébe fellépett Magyarországon a nyugat-berlini Klimenten négytagú társulata. Megemlítette a székesfehérvári Videoton Interjazz Fesztivált is, amelyre szintén sikerült leszerződtenniük néhány külföldi előadót. Az ORI alkalmazottai ezen kívül kétszer jártak Lengyelországban, egyszer-egyszer pedig az NDK-ban és Franciaországban (ez utóbbi volt a cannes-i MIDEM Fesztivál), ahová mindegyik esetben egy-egy főt delegáltak.⁷⁰ Összességében tehát elmondható, hogy annak ellenére, hogy a kormányzattól nem kapta meg a külföldi zenekarok felléptetésére még egyedi esetekre sem a kizárólagos rendezői jogot, az ORI a rendszerváltás felé haladva – társintézményekkel összefogva – egyre nagyobb intenzitással kapcsolódott bele ebbe a munkába.

A cenzúra eszköze: az engedélyezési eljárások

Az ORI-nak kettős fegyver volt a kezében a cenzúra érvényesítésére a pártállami rendszerben, még annak legutolsó éveiben is, hogy ellenőrzése alá vonja a hatáskörébe tartozó előadóművészeket. Egyrészt anélkül senki nem léphetett színpadra, hogy ne felelt volna meg az ORI által szervezett vizsgán, ahol működési engedélyt adtak a megfelelteknek, másrészt, eredetileg minden egyes könnyűzenei műsor engedélyezése is hozzájuk tartozott. Ez utóbbi monopóliumát már az 1970-es évek közepén megtépázták, ugyanis 500 fő alatti rendezvényeken való fellépéshez az engedélyt az illetékes tanács szakigazgatási osztálya adta meg 1975. január 1-től a 3/1974. sz. kulturális minisztériumi rendelet alapján.⁷¹ Ezt persze felfoghatjuk a rendszer rugalmasabbá tételének is, hiszen helyi szinten dőlt el az, hogy az adott művelődési házban kik lépjenek fel. A helyi rendező szervek között mindenestre jelentős volt a bizonytalanság, amelynek hangot is adtak az ORI-nak írt megkeresésekben, még az 1980-as évek végén is. Mindezt jól mutatja például az is, hogy az ORI nevében Tar Mihály szervezési és propaganda osztályvezetőnek kellett megnyugtatnia a szentendrei Petőfi Kulturális és Hagyományőrző Egyesületet, hogy kisebb rendezvényeikhez nem kell ORI-engedélyt kérniük.⁷² Az 500 fő feletti koncerteket azonban még közvetlenül a rendszerváltás előtt is ORI-engedélyhez kötötték. Így például a Lord együttes⁷³ 1987. augusztus 9-ei

Ferenc, Mensáros László és Sinkovits Imre részvételével – szervezete végül a rendszerváltozáskor az ORI néhány korábbi alkalmazottjának műsorszervező magánvállalkozása lett, Mikos Lilla színművész és Poór Péter táncdalénekes felesége, Poór Péter Pék Ilona alapította. A szerző interjúja Poór Péter táncdalénekesessel 2020. október 13-án. (A felvétel a szerző birtokában.)

⁷⁰ MNL OL XXVI–I–67 7. d. 7033.

⁷¹ Magyar Közlöny, 1974. december 14. 1017–1019. A rendeletet dr. Molnár Ferenc, kulturális minisztériumi államtitkár látta el kézjegyével.

⁷² MNL OL XXVI–I–67 4. d. 53.

⁷³ A Lord együttes korai történetéhez lásd *Kozma Gábor*: Lord sztori. Szombathely 1983.

felléptetéséhez kért engedélyt az ORI-tól a keszthelyi Goldmark Károly Művelődési Központ 1987. április 21-én, amit április 24-én Tar Mihály aláírásával meg is kapott.⁷⁴ Ugyancsak a Lord 1987. augusztus 29-ei fellépéséhez adta meg az ORI az engedélyt – szintén Tar Mihály aláírásával – a tatabányai Bokányi Dezső Sport- és Szabadidő Központnak.⁷⁵

A tágabb értelemben vett cenzúra másik fontos eszközeként rendszeresített ORI-vizsga alapvetően határozta meg, ki lehet énekes vagy zenész és ki nem, sorsokról és karrierokról döntve ezzel. A pártállami kulturális irányításnak ez a módja azonban egyúttal komoly szakmai szűrést is jelentett, mintegy biztosítva azt, hogy bizonyos nívó alatt ne lehessen színpadra állni a könnyűzenei műfajban sem. Ennek a kettős tevékenységnek az egyik iskolapéldája Lipták Mária esete. A 42 éves munkásnő ügye egészen Köpeczi Béla művelődési miniszterig jutott, mert az érintett neki írta meg panaszát 1986. november 21-én, amiért nem kapott végleges ORI-engedélyt hét próbálkozás (!) után sem.⁷⁶ Valószínűleg nagyfokú kitaratása miatt kapta meg mindössze egyetlen alkalommal az ideiglenes működési engedélyt, amit aztán nem véglegesítettek. A Művelődési Minisztérium kivizsgálhatta az ügyet az ORI-val – valószínűleg ebben szerepet játszott a jelölt munkásszármazása is –, a cég nevében pedig Csanádi Lajos írt Kormos Sándornak, melyben megindokolta, hogy a vizsgabizottság miatt nem tartotta színpadképesnek Lipták Mária produkcióját. Egyebek mellett azt írta, hogy nem pódiumra termett előadó, nem színpadi alkat, éneklése iskolás, ritmikai hibái vannak és előadásmódja érdektelen, sőt sokszor hamis, ráadásul kicsit korosnak is ítélte a jelöltet.⁷⁷ 1985. május 7-én mindezek ellenére megkapta az ideiglenes működési engedélyt azzal, hogy később újra vizsgáznia kell.⁷⁸ Alig hat nappal később, 1985. május 13-án azonban megint nem felelt meg a vizsgán, sőt a bizottság akkor azt is írta, hogy alkalmatlan a pályára és a hangokat rosszul képezi.⁷⁹ A vizsgáztatók között olyan nevek szerepeltek, mint a rendkívül befolyásos, korábban a Magyar Rádió Zenei Osztályát vezető Tamássy Zdenkó zeneszerző, Juhász Előd, az MTV szerkesztő-műsorvezetője, Wilpert Imre, a Magyar Hanglemezgyártó Vállalat (a továbbiakban: MHV) egyik főszerkesztője, Gonda János, a Bartók Béla Zeneművészeti Szakközépiskola tanszékvezetője, a zongorakíséretet pedig Balassa Tamás adta, míg a jegyzőkönyvet Csanádi Lajos vezette.⁸⁰ Ezúttal

⁷⁴ MNL OL XXVI-I-67 5. d. 2317.

⁷⁵ MNL OL XXVI-I-67 6. d. 4120.

⁷⁶ MNL OL XXVI-I-67 7. d. 6083.

⁷⁷ MNL OL XXVI-I-67 7. d. 6083. Melléklet 1.

⁷⁸ MNL OL XXVI-I-67 7. d. 6083. Melléklet 2.

⁷⁹ MNL OL XXVI-I-67 7. d. 6083. Melléklet 3.

⁸⁰ MNL OL XXVI-I-67 7. d. 6083. Melléklet 1.

ugyan nem, de többször is ebben a bizottságban foglalt helyet Vajda Tibor, a Művelődési Minisztérium könnyűzenei főelőadója.⁸¹ A vizsgákra minden évben január-februárban lehetett jelentkezni, s a jelentkezésnek a következő előfeltételei voltak: 18–35 éves életkor, büntetlen előélet, középiskolai végzettség vagy szakmunkásvizsga, a vizsgadíj befizetése (1986-ban 1000 forint, plusz sikeres vizsga esetén további 500 forint a működési engedélyre). Az ORI igény esetén adatlapot és a szakmai követelményeket tartalmazó tájékoztatót küldött a pályázóknak.⁸² A vizsgáztatás intézménye egészen a rendszerváltásig megmaradt.

ORI-vizsgákat általában a kialakult metódus alapján minden évben tavasszal és ősszel tartottak. 1987-ben május 11–26. között szokás szerint az V. kerület Vörösmarty tér 1. szám alatt található ORI-székház I. emelet 126-os termében rendezték a könnyűzenei engedélyszerző vizsgákat.⁸³ Kormos Sándort is meghívták a vizsgákra,⁸⁴ illetve a Művészeti Szakszervezetek Szövetsége Zeneművészeti Szakszervezetének⁸⁵ és a Szabadfoglalkozású Előadóművészek KISZ Bizottságának⁸⁶ képviselőit is. A vizsgabizottság tagjai közül Faludi Rezső, a Magyar Rádió zenei fősztályvezetője napi 1000, a többiek napi 800 forint tiszteletdíjat kaptak.⁸⁷ A bizottságban foglalt helyet Victor Máté zeneszerző, Benkő László zenész, Béres Ferenc énekes, Muzsay András (a *Paff, a bűvös sárkány* és az *Ohio* című dalok magyarra fordítója), valamint Korda György énekes, Blum József zeneszerző és Illés Melinda énekes.⁸⁸ Ebben a vizsgaidőszakban, 1987. május 15-én kapott ORI-engedélyt Zámbó Imre néven Zámbó Jimmy is. A megfeleleknek szóló egyenszöveg így szólt: „Értesítjük, hogy Ön a folyó év (dátum) előadóművészi működési engedélyszerző vizsgán eredményesen szerepelt. Eredményes vizsgájához gratulálunk, előadóművészi munkásságához jó egészséget és sok sikert kívánunk. Egyidejűleg kérjük, hogy erkölcsi bizonyítványával vagy érvényes útlevelével együtt osztályunkon – előzetes telefonmegbeszélés

⁸¹ MNL OL XXVI-I-67 7. d. 6083. Melléklet 2.

⁸² MNL OL XXVI-I-67 7. d. 6204.

⁸³ MNL OL XXVI-I-67 5. d. 2376.

⁸⁴ MNL OL XXVI-I-67 5. d. 2493.

⁸⁵ MNL OL XXVI-I-67 5. d. 2494.

⁸⁶ MNL OL XXVI-I-67 5. d. 2495.; A könnyűzenészek KISZ-szervezetének első vezetője Szigeti Ferenc, a Karthago együttes vezetője és gitárosa volt, őt Muzsay András, a Városi Zenét Akarók társaságának tagja követte, akinek regnálása alatt ez a KISZ-alapszervezet a rendszerváltáshoz közeledve egyre jelentéktelenebbé vált. A szerző interjúja Szigeti Ferencel, a Karthago együttes vezetőjével 2018. május 6-án. (A felvétel a szerző birtokában.)

⁸⁷ MNL OL XXVI-I-67 5. d. 2496–2500. A vizsgabizottság tagjai voltak továbbá: Balassa Tamás, Kiss Imre, a Magyar Rádió osztályvezetője, Péter Miklós és Vajda Tibor.

⁸⁸ MNL OL XXVI-I-67 5. d. 2501–2507. A vizsgáztatók ellátásáról az ORI gondoskodott, szerződést is kötött a Hotel Duna Intercontinental üzletvezető-helyettesével, Hernádi Lajosnéval, öt-öt főre elosztva alkalmanként 15 darab sajtos rudat, 25-25 apró sajtos pogácsát, illetve sajtos bouche-t, 10-10 üveg ásványvizet és üdítőt, illetve 12 adag feketekávé. MNL OL XXVI-I-67 4. d. 2577.

alapján (180-053) – mielőbb megjelenni szíveskedjék!” A dokumentumot ebben az időszakban Csanádi Lajos írta alá. Egy másik időpontban – 1987. november 24–25-én – vizsgáztatták a konferansziékat, műsorvezetőket, játékvezetőket és parodistákat az ORI-székházban lévő zeneművészek klubjában,⁸⁹ ahol a megmérettetéseket megelőzően a konferansziék által elmondandó összekötő szövegblokkokat is megkapták a bizottság tagjai.

Az 1987. májusi ORI-vizsgán megfelelt együttesek között volt az Exotic, a Fan-Fan és a Bancock, a Rókusfalvy Pál által vezetett Studium Dixieland, az Udvari Bolondok és a Rudán József (a későbbi Coda, majd Pokolgép és P. Mobil zenekarok énekes) által vezetett Candy együttes.⁹⁰ Ugyanakkor a „nem megfelelték” között említették a hamarosan nagy sikert elérő, ám még befutása előtt retorzióval sújtott⁹¹ Aurora punkzenekart.⁹² Az engedélyt nem adták meg azoknak, akiknek nem volt végleges letelepedési engedélyük. A korábban valószínűleg nem Magyarországon élt és onnan Sopronba hazatért Szilágyi Jánosnak 1987. július 28-án Csanádi Lajos azt írta, hogy számára csak akkor lehet kiadni az előadóművész engedélyt, ha véglegesen letelepedik.⁹³ Nem volt érvényes működési engedélye az akkor már feloszlott és még újjá nem alakult Beatricének sem, ezt közölte Csanádi Lajos 1987-ben a Szolnoki Művelődési Központ megkeresésére. Nagy Ferenc (Nagy Feró) énekes fellépti díját viszont elárulta: 1800 forintot kapott ekkor alkalmanként.⁹⁴

Az akkorra már megszilárdult és egészen a rendszerváltásig tartó szokásoknak megfelelően összesítést is küldött a vizsgaeredményekről az ORI igazgatója, Bali György Kormos Sándornak: az 1987. május 11–26. közötti vizsgaidőszakra 106 szólista, 92 együttes, 13 kisegyüttes (trió, duó) jelentkezett. Közülük három szólistát és egy kisegyüttest utasítottak vissza formai okokból, meghallgatás előtt visszalépett 29 szólista, 21 együttes és három kisegyüttes. Megfelelt a vizsgákon 13 szólista, 45 együttes és két kisegyüttes, ideiglenes engedélyt 14 szólista, 11 együttes és egy kisegyüttes kapott, míg a vizsgán nem felelt meg 41 szólista, 13 együttes és 5 kisegyüttes. A vizsgán nem jelent meg hét szólista, két együttes és egy kisegyüttes. A 24 táncdalénekesből 11-en nem feleltek meg, hatan

⁸⁹ MNL OL XXVI-I-67 6. d. 5482–5484.; 5487.; 5497. Az 5485-ös dokumentum hiányzik, minden bizonnyal az további vizsgabizottsági tag nevét tartalmazza.

⁹⁰ MNL OL XXVI-I-67 5. d. 3280–3281.

⁹¹ A nyíltan antikommunista zenekar fiatalos énekes, Demeter János 1984-ben felfüggesztett börtönt kapott, társai pedig rendőrhatalósági figyelmeztetésben részesültek nagyobb nyilvánosság előtt elkövetett közösség megsértése miatt, mert énekesük illetlenül viselkedett a közönség előtt. *Csatári Bence*: Az ész a fontos, nem a haj. A Kádár-rendszer könnyűzenei politikája. Bp. 2015. 210.; Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára V-164148. 98–104.

⁹² MNL OL XXVI-I-67 5. d. 3321.

⁹³ MNL OL XXVI-I-67 6. d. 4045.

⁹⁴ MNL OL XXVI-I-67 5. d. 3781.

ideiglenes engedélyt kaptak, hárman nem jelentek meg, és csak négyen kaptak állandó működési engedélyt.⁹⁵ Ezek a számadatok a színvonalvédelmet és az esetlegesen ideológiailag nem megfelelő zenészek távoltartását az ORI-engedélytől egyaránt mutathatják. Utóbbira példa az Aurora együttes történetének korai szakasza, melynek során a punkzenekarok között hiába játszottak magas nívón, kommunistaellenességük miatt először egyáltalán nem kaptak állandó játszási engedélyt, később is csak ideigleneset. Ezt abból következtethetjük ki, hogy 1987. augusztus 25-én kelt levelében Csanádi Lajos azt írta a zenekarvezetőnek, hogy nem tudják meghosszabbítani ezt az engedélyüket, és felkérte őket, hogy 1988. január-februárban jelentkezzenek újabb vizsgára.⁹⁶ Tehát az esztétikai színvonal védelme és az ideológiai cenzúra még a rendszerváltás előestéjén is működött az ORI-vizsgákon, amit majd végérvényesen csak a politikai fordulat számolt fel.

Szerződészegések és fegyelmi ügyek

A vizsgáztatáson és a koncertek engedélyezésén túl egészen a rendszerváltásig az ORI fegyelmi eljárásokat is indíthatott, vagy figyelmeztetésben részesíthetett művészeket, ha úgy ítélte meg, hogy nem teljesítették a szerződésben foglaltakat. Urbán Erika például az 1986. évi ORI-szerződése alapján a neki előlegként kifizetett gázszi ellentételezéseként 11 fellépést vállalt, amit azonban elhalasztott, ezért „az előadások realizálására 1987. évben is igényt tartunk” – közölte Bulányi László művészeti vezető 1987. január 2-án a művésznővel,⁹⁷ miközben arra figyelmeztette, hogy ha nem teljesíti ezt a vállalását, visszafizettetik vele az összeget. Ugyanezt írta ugyanezen a napon hét előadás tekintetében Leblanc Győzőnek is,⁹⁸ míg Kovács Apollónia két,⁹⁹ Alfonso¹⁰⁰ és Rátonyi Róbert¹⁰¹ egy-egy, Pitti Katalin pedig három¹⁰² műsort nem teljesített.

Az is előfordult, hogy egy művész „elfelejtett” elmenni az előadására. Ez esett meg Paudits Béla színművésszel is, akit szolnoki botlásáért az ORI-t ért kár, 7287 forint – ez a megjelent közreműködők fellépti díját, illetve a szállítási költségeket tartalmazta – visszafizetésére köteleztek egy 1987. május 8-án kelt levélben, valamint felhívták a figyelmét arra, hogy ha nem fizeti vissza a pénzt,

⁹⁵ MNL OL XXVI-I-67 5. d. 3927.

⁹⁶ MNL OL XXVI-I-67 6. d. 4100. Ugyanígy járt, csak más okokból a Snétberger-duó is, amelyet szintén az 1988-as vizsgára jegyeztek elő. MNL OL XXVI-I-67 6. d. 4045.

⁹⁷ MNL OL XXVI-I-67 4. d. 24.

⁹⁸ MNL OL XXVI-I-67 4. d. 25.

⁹⁹ MNL OL XXVI-I-67 4. d. 26.

¹⁰⁰ MNL OL XXVI-I-67 4. d. 27.

¹⁰¹ MNL OL XXVI-I-67 4. d. 28.

¹⁰² MNL OL XXVI-I-67 4. d. 29.

akkor követelésüket peres úton hajtják be.¹⁰³ A művész erre nem reagált, így újabb levelet írt neki Németh Ferencné osztályvezető 1987. június 3-án. Ebben arról is beszámoltak, hogy a szolnoki művelődési központnak is az ORI fizette meg a kárát, 4500 forintot, ami tartalmazta a szolnokiak propagandaköltségét, illetve azt, hogy hiába állítottak be pénztárost, ruhatárost, ügyelőt, jegyszedőket és technikusokat¹⁰⁴ arra a napra. Így a fent már említett 7287 forintos összegben felül ennek megtérítését is követelték tőle, valamint újra felvázolták előtte, hogy szükség esetén polgári peres útra terelik az ügyet.¹⁰⁵ Az ügy folytatódott, amikor az ORI 1987-ben megadta pontos lakcímét és ideiglenes lakhelyének címét a Pesti Központi Kerületi Bíróságnak, hogy az a fizetési meghagyást kézbesítse a művésznek. Az ügy végkifejletéről nem került elő dokumentum.¹⁰⁶

Fegyelmi ügy lett abból is, hogy az ORI műsoraiban fellépő Varga Viktória az 1987. december 31-ig vállalt szerződés ellenére az előadásokon nem jelent meg, ezért ideiglenes működési engedélyét is bevonták.¹⁰⁷ Bulányi László 1987. november 5-én közölte vele, hogy indokolatlan és igazolatlan távolmaradása miatt szerződésszegés címén 25 ezer forintos kártérítésre kötelezték, amelynek egy részét, 6075 forintot a fellépti díjából visszatartották, a fennmaradó összeget pedig 1987. december 31-ig kellett visszafizetnie az ORI-nak, egyúttal a budapesti lakáshasználati költségterítését is megvonták tőle 1987. október 20-tól.¹⁰⁸ Nadas Györgyöt szintén előadáson való meg nem jelenés miatt hívták be az ORI igazgatási osztályára. Fegyelmi eljárást indítottak ellene, mert a *Köszönöm, hogy imádozt!* című műsorban 1987. november 23-án és 30-án nem lépett fel. Pártos Csillával viszont az volt a baj, hogy 1987. október 1-jén kötött szerződése értelmében kizárólag a Taverna Belvárosi Szálloda és Vendéglátó Vállalat „vendéglátó munkahelyein” közreműködhetett volna, de ennek ellenére máshol is fellépett, amiért figyelmeztetést kapott az ORI-tól 1987. október 14-én. A dorgáló hangnemű irat felszólította a művésznőt, hogy vagy kérjen hozzájárulást a Taverna Szállodától – és még akkor is kellett az ORI írásbeli engedélye –, vagy szüntesse meg a szerződését az ORI-val. Abban az esetben, ha Pártos Csilla nem válaszolt volna a figyelmeztetésre a kézhezvételtől számított öt munkanapon belül, akkor 15 napon belül

¹⁰³ MNL OL XXVI–I–67 5. d. 2593.

¹⁰⁴ A technikusok működéséről, akiket a szakzsargon roadoknak hív, kötet is született. *Dám László: Rocksámla.* Bp. 1987.

¹⁰⁵ MNL OL XXVI–I–67 5. d. 3142.

¹⁰⁶ MNL OL XXVI–I–67 6. d. 4397.

¹⁰⁷ MNL OL XXVI–I–67 6. d. 5705.

¹⁰⁸ MNL OL XXVI–I–67 6. d. 5967.

megszűnt volna az ORI-szerződése.¹⁰⁹ Ugyanilyen tartalmú levelet küldtek fellépő partnerének, Kátai Róbertnek is.¹¹⁰

Szintén fegyelmi tárgyaláshoz folyamodott az ORI, amikor a Voga–Turnovszky-duó tagjait, Turnovszky Tamást és Voga Jánost szeptember 22-re behívatta, amiért 1987. február 23-án Seregélyesen elmaradt a koncertjük. A nagy átfutási időből arra következtethetünk, hogy az ügyet nem vették túlságosan komolyan, retorzióknak nem is maradt nyoma, ami talán az enyhülő kultúrpolitikai légkörnek is betudható. Ugyancsak a diktatúra szorításának engedésére következtethetünk abból, hogy egy Nagy Bandó Andrásnak írt levelében Bulányi László figyelmeztetés helyett mindössze azt kérte a művésztől, hogy vidéki turnéján „még szigorúbb önkontrollal gazdagítsa társadalmi haladást szolgáló gondolatainak szuggesztív kisugárzását”.¹¹¹

Bújtatott fizetési módszerek

A fokozatosan lazuló állampárti diktatúra tette lehetővé, hogy a könnyűzenei szcéna legbefolyásosabb szereplői esetenként munkájuk értékének sokszorosát realizálhassák hivatalos papírokkal legalizálva, ám erkölcsileg meglehetősen megkérdőjelezhető módon. Erdős Péter az 1986. december 31-én a BS-ben tartott *Neoton szilveszter* elnevezésű koncert megszervezéséért 10 000 forintot (ez egy tanár akkori kéthavi keresete) kapott az ORI házipénztárából a jelképes, mondhatni, mondvacsinált szerkesztői és rendezői munkájáért.¹¹² A feladatai közé tartozott, hogy kiválassza a műsorban elhangzó számokat, leadja a műsortükröt december 15-ig, valamint levezesse a helyszínen a december 27-ei és 28-ai próbákat. Ezenkívül korrigálnia kellett volna a próbákon felmerült problémákat, és végül irányítania kellett volna az előadást – nyilvánvalóan ezeket a munkákat mind maga a zenekar végezte el. Erdősnek a Népstadion-beli SZÚR-on is biztosítottak technikai asszisztensi (ál)szerződést, melynek fejében 7000 forintot kapott az ORI-tól, 1987. május 24-én.¹¹³ Ezért a pénzért biztosítania kellett egyebek mellett a produkcióhoz egy kismalacot (!), 30 kakast, 6 futball-labdát és egy biciklit. Ezzel a megbízással nyilvánvalóan olyan jogcímekeket kerestek, amelyekre még pluszban fizethettek ki számára pénzt. Ugyanígy kapott 20 000 forintos szerződést a Neoton együttes 1987. július 1–31. közötti balatoni turnéjának szerkesztői

¹⁰⁹ MNL OL XXVI–I–67 6. d. 5529.

¹¹⁰ MNL OL XXVI–I–67 6. d. 5530.

¹¹¹ MNL OL XXVI–I–67 4. d. 826.

¹¹² MNL OL XXVI–I–67 4. d. 30.

¹¹³ MNL OL XXVI–I–67 5. d. 2914.

és rendezői feladatának ellátására,¹¹⁴ valamint a Neoton 1987. november 21. és december 18. közötti, vidéki sportcsarnokokban tartott turnéjának szerkesztéséért és rendezéséért. Itt azonban már előadásonként 15 000 forint volt a tiszteletdíja.¹¹⁵

Hasonló fals szerződést kötöttek a *Szívdobbanás* című koncertre, egyszeri alkalomra Wilpert Imrével a műsor színpadra állítására, megszerkesztésére, műsortükör elkészítésére, a zenei próbák irányítására és az előadás „levezenylésére”. Mindezért 10 000 forintot fizettek ki neki. Novai Gáborral, a Dolly Roll gitárosával és szervezőjével is hasonló jellegű kontraktus született, melynek értelmében az 1987-es ORI-turnéjuk szerkesztésével bízták meg, amiért előadásonként 1000 forintot kapott. Nehéz elképzelni, hogy a zenekar többi tagjának ne lett volna arra nézve koncepciója, hogyan kell egy turnén az előadásokat megszerkeszteni, illetve hogy egy-egy koncerten mely számok kövessék egymást, mindenesetre ez jogcím volt a külön összeg fizetésre. Novai feladatai közé tartozott „a próbák levezetése” és a műsortükör elkészítése, holott valójában ez is kollektív tevékenység volt. Kicsit életszerűbb indoklás volt ennél, hogy a díszlet tervezésének és építésének figyelemmel kísérése is az ő felügyelete alá tartozott.¹¹⁶

Kirívóan, sőt irreálisan magas javadalmazású rendezői munkának számított, amelyet egyszer Verebes István végzett: egyetlen előadásért, amit 1986. december 19-én tartottak, 30 000 forintot kapott, ami akkoriban félévnyi átlagkeresetnek felelt meg.¹¹⁷ Sas Józsefet is megbízták rendezői feladattal, s nyolc *Józsiból vagy?* című, 1987. május–júniusban az Operettszínházban tartott előadásért 20 000 forintot vett fel. Mindezt „természetesen” a rendes, a művésznek járó gázsiján felül.¹¹⁸ Kabos László is kapott a fellépti díjon felül plusz pénzt az ORI-tól, így például 1987. május 29-én, amikor fellépett Rétszágon, a díját kiegészítették egy szerződéssel úgy, hogy még a műsor szerkesztéséért is kaphasson pénzt, ez esetben 5 000 forintot.¹¹⁹

Az Omega 1986. november 19–28. közötti ORI-turnéjára a látványterv elkészítésével a zenekar három tagját, Mihály Tamást, Molnár Györgyöt és Debreczeni Ferencet kérték fel. A hét előadásért fejenként 18 767 forintot kaptak, és az ORI kikötötte, hogy a színpadkép nem lehet hasonló, mint az előző turnéjukon, valamint 15 számhoz új hangeffekteket kellett készíteniük.¹²⁰ Már a heavy metal zenekarokkal is megengedőbben bánt az ORI: 1987. december 2-án a BS-ben

¹¹⁴ MNL OL XXVI–I–67 5. d. 3947.

¹¹⁵ MNL OL XXVI–I–67 7. d. 6902.

¹¹⁶ MNL OL XXVI–I–67 5. d. 2305.

¹¹⁷ MNL OL XXVI–I–67 5. d. 2305.

¹¹⁸ MNL OL XXVI–I–67 5. d. 2413.

¹¹⁹ MNL OL XXVI–I–67 5. d. 2733.

¹²⁰ MNL OL XXVI–I–67 4. d. 422.

rendezett Pokolgép-koncertet például mások mellett Pazdera György, az együttes basszusgitárosa hangosította 1200 forintért, amire a koncert előtt egy nappal az ORI-val kötött szerződést.¹²¹ Ugyanebben a munkálatban vett részt Gellért Tibor hangmérnök, az Edda Művek¹²² és a Rockwell korábbi gitárosa,¹²³ illetve Szolnoki Pál¹²⁴ és Fehér Attila, a Varga Miklós Band gitárosa.¹²⁵ Míg Pazdera Györgynek a szerződés szövege szerint kifejezetten a hangosítással kellett foglalkoznia, addig másik három társa és a Pokolgép együttes további tagjai Marshall-erősítőiket, hangfalait, valamint a dobos a saját dobfelszerelését kölcsönözte a fellépéshez, amiért fejenként 1200 forintot kaptak, a dobos pedig 2000-et.¹²⁶

Ehhez hasonló módszert alkalmaztak Dobos Attilával is, aki 1987. január-februári koncertjeire az ORI-nak kölcsönözte a saját mikrofonjait, a keverőasztalt, a végerősítőt és a visszhangosító berendezést, amiért előadásonként 4500 forintot kapott az ORI-tól.¹²⁷ Patkó Bélának, azaz Kikinek, az Első Emelet énekesének pedig az ORI 1986. december 27-ei szerződéssel előadásonként 2500 forintot fizetett az URH-mikrofonjáért, amit szintén a saját műsoraikban használt.¹²⁸ Galambos Lajos (művészneven Lagzi Lajcsi) a fővárosi Nagyszombat utcai áruházban rendezett Skála-műsorainak hangosításáért 1500 forintot kapott előadásonként.¹²⁹ A felsorolt példák vég nélkül folytathatók, a könnyűzenei élvonal jelentős hányada részt vett ezeknek a kiskapuknak a használatában, és lényegében a gázsijuk kiegészítéseként tartották számon ezeket a lehetőségeket. A világ nagyot változott az 1960-as évek óta: amiért Németh Lehel még többhavi eltiltást kapott a színpadról – ő is kölcsönözte az ORI-nak saját produkcióihoz a saját mikrofonját –, az az 1980-as évek közepére bevett szokássá vált. Abban, hogy ki juthatott a zenészek közül efféle fizetékieskiegészítéshez, nyilvánvalóan szerepet játszottak a személyes kapcsolatok az ORI vezető funkcionáriusaival, illetve természetesen az is, hogy ki mekkora név volt a szakmában. Mindezek a féllégális engedmények az ORI részéről viszont egyöntetűen arra vezethetők vissza, hogy a zenészek fix gázsija a koncertek összevételeihez képest eltörpült – noha abszolút értelemben jól kerestek –, s ez a majdnem három évtizedes gyakorlat olyannyira aláásta az ORI tekintélyét a zenészek szemében, hogy egész egyszerűen „benne volt a levegőben”: ezeket a lehetőségeket végül megadják

¹²¹ MNL OL XXVI–I–67 7. d. 6563.

¹²² Az Edda Művek történetéről lásd *Riskó Géza*: Edda Művek. Miskolc. Bp. 1984.; *Pataky Attila – Karizs Tamás*: Edda Művek – „Mi vagyunk a rock...” H. n. [Budajenő] 2016.

¹²³ MNL OL XXVI–I–67 7. d. 6564.

¹²⁴ MNL OL XXVI–I–67 7. d. 6565.

¹²⁵ MNL OL XXVI–I–67 7. d. 6566.

¹²⁶ MNL OL XXVI–I–67 7. d. 6567–6569.

¹²⁷ MNL OL XXVI–I–67 4. d. 467.

¹²⁸ MNL OL XXVI–I–67 7. d. 6508.

¹²⁹ MNL OL XXVI–I–67 5. d. 2772. Az irat VIII. kerületet ír, ám Nagyszombat utca csak a III. és a XVIII. kerületben volt akkoriban.

nekik. A Kádár-rendszer ugyanis már az elejétől fogva végképp lekötelezettjévé vált a könnyűzenei társadalomnak: amellett, hogy 1956–1963 között elterelték a figyelmet a megtorlásról, mindvégig ők tartották el a „magas művészeteket”, s ezért járhattott egyfajta kompenzáció, ha úgy tetszik, „hálapénz”. Ma már nem titok azonban, hogy az így esetlegesen megtakarított pénzt a pop-rockzenészek arra is felhasználhatták, hogy korrumpáljanak bizonyos tisztségviselőket, hogy a nyugati sztárcsapatok előtt felléphessenek előzenekarként, hiszen ezzel nem kis mértékben nőtt az ázsíójuk.

A piacgazdaság első lépései: alvállalkozói megbízások

A Kádár-rendszer végóráiban a megszorítások egyik pozitív hozadéka lett, hogy a költséghatékonyság jegyében különböző feladatok végrehajtására nem vettek fel állandó munkaviszonnyal alkalmazottakat, hanem megoldották külső megbízásokkal, ezzel – akaratukon kívül – is segítve a magánkézben lévő kisvállalkozások megerősödését, s egyszersmind aláásva a pártállam tekintélyét. Az ORI osztályvezetője, Németh Ferencné például 1987. január 3-án azzal bízta meg Zimmermann Pált, hogy készítse el a Dolly Roll és a Z’Zi Labor együttesek koncertjeihez szükséges dobogókat január 27-ig, illetve február 28-ig. Kalkulációt kértek tőle, majd a közösen kialakított összegért dolgoztak a beszállítók az állami vállalatnak. Ez egyúttal részben a tervgazdálkodás megkérdőjelezését is jelentette, hiszen nem ORI-al alkalmazottak, hanem egy Gyömrői úton dolgozó kőbányai kisiparos teljesítette a feladatot,¹³⁰ de az ORI írógépeit és számológépeit is kisvállalkozók javították.¹³¹ Ugyancsak külsőssel, Papp György vállalkozóval készítették el 1987-ben egyebek mellett a Maxim Varieté műsorához a szárazjég tárolására alkalmas ládát, egy kardládát, illetve egy, a színpadképben szereplő medencét lefedő műanyag tetőszerkezetet.¹³² A Dolly Roll 1987-es koncertjeihez – a többihez hasonlóan – külső bedolgozókat kértek fel plakát és szórólap grafikai tervezésre is.¹³³ Érdekesség, hogy voltak külső szolgáltatók, akiket már nem „elvtársztak” a hivatalos levelekben sem, hanem „úr” volt a megszólításuk. Így bízták meg Pinchelyi Károly „urat” 1987-ben a balatoni nyári SZOT-üdülőkben tartott műsorok reklámtechnikai és kivitelezői feladatainak ellátásával, amiért a három nyári hónapra havonta 10 000 forintot fizettek neki.¹³⁴

¹³⁰ MNL OL XXVI–I–67 4. d. 31.

¹³¹ MNL OL XXVI–I–67 4. d. 54.

¹³² MNL OL XXVI–I–67 5. d. 2030.

¹³³ MNL OL XXVI–I–67 4. d. 164.

¹³⁴ MNL OL XXVI–I–67 5. d. 3225. Ugyanígy Balassa Tamás is „művész úr”-ként szólították az ORI-vizsgákra való felkérő levelekben. MNL OL XXVI–I–67 5. d. 3226.

Az ORI az idő előrehaladtával egyre többet fizetett kiszervezett munkáért különböző alvállalkozóknak, így egyebek mellett reklámszervezésért, lézerszolgáltatásért, hangosításért, plakátkészítésért. A fellépésekhez, például az Erkel Színházban rendezett 1986. december 31-ei *BÚÉK '87* című produkcióhoz is béreltek műszaki hangosító berendezéseket zeneipari vállalkozóktól.¹³⁵ Közülük az élen az Omega Gmk járt, amely 1 563 000 forintot keresett berendezéskölcsönzéssel 1986-ban az ORI adatközlő lapja szerint, amelyet az ORI a Pénzügyminisztérium Ellenőrző Főigazgatósága fővárosi igazgatóságának küldött meg 1987. január 7-én. Rajtuk kívül összesen 14 gmk, kisszövetkezet és egyéb társas vállalkozás állt szerződéses kapcsolatban az ORI-val.¹³⁶ Az Omega Gmk például 80 000 forintért vállalta az ORI-nak az 1986. szilveszteri Neoton koncert hang- és fénytechnikai eszközeinek biztosítását.¹³⁷ Az is előfordult, hogy a Z'Zi Labornak hirtelen lett szüksége 1986. november 11-én és 30-án az Omega Gmk hangosítási berendezéseire, ám az ORI nem tudta a gmk szolgáltatásaiért kért összeget utalni az Omegának, így a különbözet rendezése érdekében az Omega Gmk rendelkezésére bocsátottak „természetbeni szolgáltatásként” egy Suncraft típusú keverőpultot a gmk által hangosított Toto Cutugno-koncerthez 1986. december 4-re a BS-ben. Úgy tűnik, a gmk jól sáfárgodott technikai berendezésével, így az ORI leköteleződött nekik.¹³⁸ Az ORI azonban nemcsak hangtechnikát bérelt vállalkozásoktól, hanem több alkalommal őt is megbízták azzal, hogy hang- és fénytechnikai szolgáltatást nyújtson. Ez történt 1987-ben a június 5-ei Petőfi Csarnok-beli Edda Művek-koncerten is, amikor 10 000 forintot fizettek az ORI-nak azért, hogy az a hangtechnikát biztosítsa,¹³⁹ vagy a Kertészeti Egyetem Klubjában a *Roxinpad* című produkcióban, amikor a világítás biztosítására kérték fel őket.¹⁴⁰ Ezzel az egykorvult pártállami monopolszervezet a maga módján végképp belépett a kialakulóban lévő vállalkozói szférába.

Szponzorok az állami szférából

A pártállam válságával a gazdaságilag egyre szűkülő mozgástér ellensúlyozására az ORI különböző vállalatokkal kötött szponzorációs szerződést, ami már előrevetítette a piacgazdaság működési elvét. A Centrum Áruházakkal például úgy állapodtak meg, hogy azok évente 500 000 forintot fizetnek az ORI-nak azért,

¹³⁵ MNL OL XXVI-I-67 4. d. 60.

¹³⁶ MNL OL XXVI-I-67 4. d. 239.

¹³⁷ MNL OL XXVI-I-67 7. d. 6282.

¹³⁸ MNL OL XXVI-I-67 7. d. 6029.

¹³⁹ MNL OL XXVI-I-67 5. d. 3233.

¹⁴⁰ MNL OL XXVI-I-67 5. d. 3234.

hogy reklámozzák őket rendezvényeiken, leginkább a Budapesti Nemzetközi Vásár pavilonjaiban.¹⁴¹ A sport- és játékszerek forgalmazásával foglalkozó TRIÁL ugyanakkor egyenesen megsértődött, amiért 1986-ban nem reklámozhattak az ORI rendezvényein. 1986. december 16-ai levelében Jenőfi János azonban rámutatott arra, hogy 1985-ben már volt munkakapcsolat reklám terén a két cég között.¹⁴² A Pest Megyei Pincegazdaság is reklámoztatni kívánta magát az 1987. január-februári, 10 előadásból álló sorozatban az Operettszínházban, amiért cserébe 120-120 üveg vörös- és fehérbort ajánlottak fel sorsolás céljára.¹⁴³ Ehhez hasonló megállapodást kötöttek a Kecskeméti Borgazdasági Kombináttal is.¹⁴⁴ A Caolával is kötöttek 1987-ben reklámszerződést, nekik is nyereségtárgyakat kellett felajánlaniuk, többek között babaszappant, kamillás szappant és fogkrémeket.¹⁴⁵ A reklámszerződés sajátos formája volt az ORI-nál, hogy megkérték az Észak-Pesti Vendéglátó Vállalatot, hogy a SZÚR-on a Népstadionban 1987. május 24-én fellépő 80 fős nyíregyházi ifjúsági fúvós zenekart, illetve az úgynevezett ezredobos csoportjukat lássák vendégül térítésmentesen, ezért cserébe hangosbemondón és villanyújságon reklámozták a céget az általuk meghatározott szöveggel a stadionban.¹⁴⁶ Az Idegenforgalmi Propaganda és Kiadó Vállalat is reklámoztatta magát az ORI-n keresztül, 1987-ben például 528 000 forintról szólt a felek közti megállapodás.¹⁴⁷ Mindeközben a piaci viszonyokhoz való mind erőteljesebb alkalmazkodás jegyében magánjegyeladók is alkalmaztak, akiknek 5%-os jutalékot adtak 1987-ben és 1988-ban, miután az eladott jegyek árát beküldték az ORI-ba. (A jutalékot kötelező járuléklevonások terhelték.)¹⁴⁸

Az is előfordult, hogy maga az ORI kereste meg a potenciális hirdetőket, ahogy azt tette Jenőfi János gazdasági igazgató „elvtársi üdvözléssel” aláírt levelében a Melléktermék és Hulladékhasznosító Vállalat (a továbbiakban: MÉH) esetében 1987. január 30-án, amikor felsorolta, hogy rendezvényeiken milyen reklámszolgáltatásokat tudnak nyújtani. Felajánlotta, hogy MÉH feliratú molinókat helyeznek el a koncerthelyszíneken, röplapjaik hátulján a MÉH-et reklámozzák, műsorvezetőik játékok keretében hívják fel a MÉH szolgáltatásaira a figyelmet és zenés magnószalagokra MÉH-et reklámozó szöveget vesznek fel, amelyet a koncertek előtt vagy más rendezvények szünetében játszanak be.¹⁴⁹ Ehhez hasonló

¹⁴¹ MNL OL XXVI-I-67 4. d. 94.

¹⁴² MNL OL XXVI-I-67 7. d. 6044.

¹⁴³ MNL OL XXVI-I-67 4. d. 119.

¹⁴⁴ MNL OL XXVI-I-67 4. d. 120.

¹⁴⁵ MNL OL XXVI-I-67 4. d. 154.

¹⁴⁶ MNL OL XXVI-I-67 5. d. 2734.

¹⁴⁷ MNL OL XXVI-I-67 4. d. 279.

¹⁴⁸ MNL OL XXVI-I-67 4. d. 121.

¹⁴⁹ MNL OL XXVI-I-67 4. d. 696.

ajánlattal keresték meg 1987. február 4-én a Vasedény Kereskedelmi Vállalatot is.¹⁵⁰ Egy másik, 1987. február 5-én kelt levelükben pedig már szponzorkutató tevékenységük eredményességére is fény derült, ugyanis megköszönték az Idegenforgalmi Propaganda és Kiadó Vállalatnak, hogy támogatták a Korona Pódium produkcióit 250 000 forinttal. Azt írták, ebből a pénzből – egyebek mellett – biztosítani tudták a nyugat-berlini Kabarett Klimperkasten budapesti vendéjátékát.¹⁵¹ Ugyancsak megköszönték a 100 000 forintos támogatást az Országos Idegenforgalmi Hivatalnak 1987. február 5-én.¹⁵²

Az előadásokkal kapcsolatos hírek terjesztése külön szegmensét jelentette az ORI tevékenységének, és ez a tény annak fényében, hogy 1983 óta már nem rendelkezett teljes körű koncertszervezési monopóliummal, különös jelentőséggel bírt.¹⁵³ Egy 1987. január 15-én, a Magyar Hirdetőnek (a továbbiakban: MAHIR) írt levél azt sérelmezte, hogy más szervezők leragasztották az ORI-plakátokat. Ebben már a profitféltést fedezhetjük, fel hiszen a rosszabb propaganda kisebb nézőszámot produkálhatott. A Szent István körúton a Stúdium Nyelvstúdió „ragasztotta le” plakátjaikat, amely szintén profitorientált vállalkozás volt, a másik eset a Váci utca és a Deák Ferenc utca találkozásánál lévő építkezési táblán történt, ott a Kassák Művelődési Ház tette ugyanezt. Mindkét esetért az átragasztók elleni eljárás megindítását követelte Bulányi László és Tar Mihály, és közölték, hogy a leragasztott plakátjaikért nem fizetnek a MAHIR-nak ragasztási és térdíjat.¹⁵⁴ Az ORI szervezési és propaganda osztálya az egyes turné előtt megkérhette a megyei napilapokat, hogy közöljék, megyéjükben az adott zenekarnak mikor lesznek koncertjeik. Tar Mihály 1987. január 19-én azzal kereste meg az érintett megyei napilapokat, hogy írjanak a Z’Zi Labor esedékes februári fellépéseiről. Ezt annak fényében kérte, hogy akkor, télen az időjárási viszonyok akadályozták az ORI-t a plakátolásban.¹⁵⁵ Ugyanígy tettek a Bikini 1987. május-júniusi turnéjával kapcsolatban is.¹⁵⁶

¹⁵⁰ MNL OL XXVI–I–67 4. d. 771.

¹⁵¹ MNL OL XXVI–I–67 4. d. 774.

¹⁵² MNL OL XXVI–I–67 4. d. 775.

¹⁵³ Az ORI és a szobi szörpgyár között az 1988-as évre vonatkozóan kötött szerződésből már határozottan kivehető a rendező intézmények közötti versenyhelyzet, ugyanis megállapodtak abban, hogy annak ellentétéleként, hogy a szörpüzem kizárólag az ORI-t bízta meg a műsorrendezéssel, öt előadás megvalósítása után egy ingyenes alkalmat is rendeznek nekik. MNL OL XXVI–I–67 7. d. 6870. 1–2.

¹⁵⁴ MNL OL XXVI–I–67 4. d. 321.

¹⁵⁵ MNL OL XXVI–I–67 4. d. 369.

¹⁵⁶ MNL OL XXVI–I–67 5. d. 2548.

Z'Zi Labor: egy sztár csapat késő szocialista menedzselése

Az ORI a változóban lévő kultúrpolitikai viszonyok közepette piaci részesedésének megőrzése és a nagyobb profittermelés érdekében értelemszerűen a legismertebb magyar sztárzenekarok minél intenzívebb koncertteztetésében volt érdekelt. 1987-ben egyik kiemelt projektje a Z'Zi Labor együttes országos turnéja volt, amelynek keretében a *Zizi bolygó titka* című gyermekműsor körútját tervezték az országban. Az egyik kulcsfontosságú szerepet ebben Mátis András csillagász töltötte be előadóként. Mivel nélküle a darab nem működött volna, Mátis behívójának megérkezése után az ORI azzal a kéréssel kereste meg a Pest megyei Hadkiegészítési és Területvédelmi Parancsnokság vezetőjét, hogy szereplőjük aktuális sorkatonai szolgálatának megkezdését halasszák el.¹⁵⁷ (Végül azonban nem volt szükség erre a kikérésre, mert a turné az ORI által tervezett formában elmaradt.)

Nehézségek a Z'Zi Labor menedzselése során többször felmerültek, így például konfliktus alakult ki az ORI és a Pesti Vigadó között, amikor az exkluzív ORI-szerződés ellenére – amely meghatározott időre az ORI-hoz kötötte a zenekart, ezért máshol nem vállalhatott fellépést – a Vigadóhoz tartozó Erkel Színházban akarták felléptetni az együttest. Ezt Bulányi László az általa 1987. május 12-én Rigó Lászlónak, a Pesti Vigadó igazgatójának írt levele szerint véletlenül, egy hirdetőtábláról tudta meg, és felhívta a Vigadó vezetőjének figyelmét arra, hogy mivel hosszú távú terveik vannak az együttesel, nem tudják őket elengedni erre az egy koncertre sem. Janicsák István zenekarvezető az ORI megkeresésére azt válaszolta, hogy neki Zoltai Gusztáv, az ORI művészeti vezetője engedte meg a fellépést azzal, hogy Zoltai ezt már megbeszélte Bulányival. Utóbbi azonban ezt nem ismerte el, ezért megtiltotta a Vigadó-beli fellépést Janicsáékéknak.¹⁵⁸ 1987. május 18-án azonban Bulányi már arról írt Rigónak, miután megkapta Rigó május 14-én kelt levelét, hogy mégis engedélyezi a Z'Zi Labor fellépését, leginkább azt hangsúlyozva, hogy a békét a két intézmény és az érintett személyek között meg kell őrizni. Ezzel együtt kérte, hogy ne play backról énekeljen a Z'Zi Labor, mert az rontaná a zenekar hitelét.¹⁵⁹

Janicsák Istvánnak egy másik alkalommal az ORI megküldte a koncertjeik statisztikáját, melyben az állt, hogy 1986-ról 1987-re jelentősen, 27,5%-kal, 91%-ra csökkent koncertjeik látogatottsága (a valóságban ugyanis akkoriban még szabályos volt az az eljárás, hogy a hivatalos férőhelyeken felül is árusítottak plusz jegyeket, ami főleg a sportcsarnokok küzdőterén és a szabadtéri színpadok

¹⁵⁷ MNL OL XXVI-I-67 6. d. 5334.

¹⁵⁸ MNL OL XXVI-I-67 5. d. 2653.

¹⁵⁹ MNL OL XXVI-I-67 5. d. 2741.

esetében volt jellemző). Az ORI levelében ezt az együttes megbízhatatlanságával magyarázta, amit állítólag a helyi koncertszervezők jeleztek nekik. Az ORI szerint ugyanis a Multi Art nevű céggel 1987 tavaszára, nyarára szervezett és közben lemondott turné rontotta az együttes renoméját. A gyerekek kárpótlására szervezett *A Zizi bolygó titka* című turnét szintén lemondták.¹⁶⁰ Ennek a lépésnek azonban megvolt a maga logikája: a zenekar azt kérte az ORI-tól, hogy addig ne menjenek sportcsarnokokba koncertezni, amíg meg nem jelenik az új lemezük, amelynek kiadása viszont késett (az akkori turnékat jellemzően a lemezek promótálására indították). Az ORI ezért végül azt kérte a debreceni Kölcsey Művelődési Központ igazgatóhelyettesétől, Demény Györgytől, hogy korábbi megállapodásukat tekintsék semmisnek.¹⁶¹ Ugyanígy tettek a miskolci és a szolnoki sportcsarnokokkal is.¹⁶²

Pedig az ORI sok mindent megtett az együttes sztárolására, ami szintén a változó időköt jelezte, hiszen korábban efféle attitűd nem volt jellemző az intézményre. A Z'Zi Labor-koncertek plakátjainak kihelyezését ellenőriztették a helyi művelődési házakkal, játszási helyekkel és szervezőkkel, ezenkívül az addigi gyakorlattól eltérően minden egyes településen 50-50 úgynevezett fekvő – tehát vízszintes kiterjedésű – posztert helyeztettek el kirakatokban és egyéb védett felületeken.¹⁶³ 1987. január 29-én az ORI fizetett a Magyar Rádiónak azért, hogy a Z'Zi Labor koncertjeiről félperces reklámspotokat sugározzon öt alkalommal, összesen 23 060 forintért a *Reggeli csúcs* című műsorban, hírt adva a február 23-ai Erkel Színházban rendezendő műsorokról is.¹⁶⁴ Az ORI-nak elemi érdeke fűződött hozzá, így engedélyezte azt is, hogy a rádió felvehesse, majd sugározhassa a Z'Zi Labor-koncertet Gyuláról.¹⁶⁵ A profitmaximalizálás motiválta az ORI-t akkor is, amikor a nyíregyházi művelődési központ helyett a Sóstói Ifjúsági Parkban akarták felléptetni az együttest, ugyanis oda többen fértek be. Technikai okokra is hivatkoztak persze, mondván, hogy a látványtervet jobban meg tudják valósítani a helyi ifjúsági parkban. Erről tájékoztatták Pataki Józsefet, a megyei tanács művelődési osztályvezetőjét, Vida Jánost, a Városi Művelődési Központ igazgatóját és Hargitai Lajost, az ifipark vezetőjét is. Az, hogy a helyi potentátokat is bevonták a tájékoztatásba, bizonyítja, hogy a pártállami rendszer működési mechanizmusának alapvető szabályait még 1987-ben is figyelembe vette az ORI nevében levelet író Tar Mihály, lényegében a hatalmi szerv beleegyezését kérve a

¹⁶⁰ MNL OL XXVI-I-67 7. d. 6356.

¹⁶¹ MNL OL XXVI-I-67 5. d. 2594.

¹⁶² MNL OL XXVI-I-67 5. d. 2595–2596.

¹⁶³ MNL OL XXVI-I-67 5. d. 3065.

¹⁶⁴ MNL OL XXVI-I-67 4. d. 643.

¹⁶⁵ MNL OL XXVI-I-67 5. d. 3724.

nagyobb bevételű rendezvényhez. Még azt is hangsúlyozta, hogy a belépőjegyek árát egy nagyobb helyszínen mérsékelni lehetett. A koncertet végül 1987. július 18-án az ifiparkban tartották meg.¹⁶⁶

Végjáték és a történet vége

A politikai-gazdasági változások alól az ORI sem vonhatta ki magát. A kormányzat kapkodására jellemző, hogy a művelődési tárca végül nem valósította meg saját kezdeményezését, miszerint létrehozzák a Szórakoztatóműsor Felügyelőségét. A följük helyezendő szerv irányításával szemben az ORI természetesen ellenkezett, azzal viszont egyetértett, hogy a felügyelőség rendelkezzen a könnyű műfaj előadóinak működési engedélyei felett, azokat kiadhassa, megvonhassa, időlegesen korlátozza és ezzel együtt nyilvántartsa. Megjegyezték: „A hivatásos előadóművészek tevékenységével kapcsolatos hatósági feladatok egy szerv útján történő ellátása egységessé tenné a könnyűműfajban dolgozó művészekkel szemben a fegyelmi jogkör gyakorlását is.”¹⁶⁷ A Bulányi László által Kormos Sándornak írt feljegyzés azzal sem értett egyet, hogy egy kategóriába sorolják az országos hatáskörű szervezetet, köztük az ORI-t, valamint a tanácsi irányítású szervezetet, mint például a megyei művelődési központok. Nem vették jó néven azt sem, hogy a tervezet kilátásba helyezte a magán-vendéglátóipari egységek számára azt a jogot, hogy zenei műsorokat rendezzenek, mert: „A programok esetleges kétértelmű szövege, pornó jellege (sic!), ízlésromboló eszközökkel vonzaná a közönséget. A tanácsok művelődési feladatokat ellátó szakigazgatási szerveinek munkáját, az ellenőrzést könnyítené, a művészi színvonalat védené az, ha e műsorokat is csak hivatásos rendezőszervek hozhatnák létre”.¹⁶⁸ Miközben egyetértettek azzal, hogy a szankciók közül a letiltás nem annyira hatásos, mint a pénzbeli bírságolás, mégis szorgalmazták annak a megtiltását, hogy a kulturális ágazaton kívül működő gazdasági egységek (szövetkezetek, társulások) melléktevékenységként műsorrendezéssel is foglalkozhassanak. Azt is szemére vetették az NKI-nak a minisztertanácsi rendelettervezet kapcsán, hogy már alig elviselhető mértékben fékezte és drágította az impresszálást, valamint meggátolta a verseny lehetőségét. Javasolták az alkalmi rendezőszervek kizárását a külföldi zenekarok, előadók felléptetésében, és azt is, hogy ezek ne rendezhessenek reklámműsort. Azzal sem értettek egyet, hogy az Országos Filharmónia könnyűzenei produkciókat is rendezhessen, mert nem voltak biztosak abban – hangsúlyozták –, hogy ez a

¹⁶⁶ MNL OL XXVI–I–67 5. d. 2657–2659.

¹⁶⁷ MNL OL XXVI–I–67 5. d. 3856. 2.

¹⁶⁸ MNL OL XXVI–I–67 5. d. 3856. 2.

hivatal politikailag és erkölcsileg meg tudja ítélni ezeket a produkciókat, amikről az ORI szerint inkább a tanácsi jogkörben kellett volna hagyni, illetve a megyei tanácsok szakigazgatási osztályaihoz kellett volna delegálni szerintük a komoly- és könnyűzenei bérkategóriákhoz való besorolást.

A változások szelét jól érzékelteti, hogy az ORI tehetetlenségét, illetve a helyi programok silányságát látva több megyei szervezet is kérelmet nyújtott be már 1987-ben a művelődési tárcához, hogy maga rendezhessen programokat hivatalos állami engedéllyel. Erre példa a siófoki Dél-Balaton Kulturális Központ és a nyíregyházi Váci Mihály Megyei és Városi Művelődési Központ. Utóbbi különösebb akadály nélkül meg is kapta az engedélyt Pusztai Ferenc miniszterhelyettes-től,¹⁶⁹ előbbi kérelméhez pedig szintén pozitívan álltak hozzá, csak azért húzódott el az ügy, mert több megyére is szeretnék volna megszerezni az állami beleegyezést a Balaton kiterjedtsége miatt, ezért az engedély megadása előtt kikérték a másik két megye (Zala és Veszprém) véleményét is.¹⁷⁰ A Váci Mihály Megyei és Városi Művelődési Központ 1987-ben megküldte a minisztériumba programját, amelyben többek között a KFT, a Dolly Roll, az Edda Művek és a 100 Folk Celsius együttesek koncertjei szerepeltek.¹⁷¹

A változásokat jelzi az is, hogy a művelődési miniszter a 9/1988./V. 1./M.M számú rendeletével¹⁷² hatályon kívül helyezte az addigi díjazás alapjául szolgáló 1958-as művelődésügyi miniszteri utasítást, s ennek értelmében a zenészek és menedzsmentjeik szabad kezet kaptak, az együttesek jogi képviselői pedig alkalmanként állapodhattak meg a rendező szervekkel. A zenészek által felszabadulásnak megélt „gázsiszabadság” azt jelentette, hogy megszűntek az addig kőbe véssett, de addigra már szinte tarthatatlanná váló ORI-bérekategóriák, ami jót tett a zenei piacnak, mert annak minden résztvevője tisztában volt azzal, hogy kinek mennyit ér a produkciója, viszont innentől kezdve a fellépti díjak árszínvonalában volt egyfajta mozgástér, mindig alkalmazkodva a helyi lehetőségekhez. Kemény Győző, a Bojtorján együttes vezetője úgy emlékezik, hogy volt, ahol engedtek az árból, de olyan is volt, ahol többet is elkérhettek, amit a piacgazdaság előszeleként értékelt.¹⁷³ Szintén 1988-ban változtak meg a művelődési házakra vonatkozó adójogszabályok is, amelyek viszont megnehezítették a koncertszervezést, mert a felléptető helyszíneknek fokozatosan egyre többet kellett fizetniük az államkasszába.¹⁷⁴ A Bojtorján

¹⁶⁹ MNL OL XIX-I-9-dd 39. d. 67067/1987.

¹⁷⁰ MNL OL XIX-I-9-dd 39. d. 67222/1987.

¹⁷¹ MNL OL XIX-I-9-dd 39. d. 67858/1987.

¹⁷² Magyar Közlöny, 1988. május 1. 513–515.

¹⁷³ A szerző interjúja Kemény Győzővel, a Bojtorján együttes vezetőjével 2018. január 5-én. (A felvétel a szerző birtokában.)

¹⁷⁴ Népszabadság, 1988. augusztus 8. 19.

együttes ezt azért nem érzékelte annyira, mert a Halász Judittal közös gyermekműsorukra mindig volt igény, emiatt ezekből faragtak le legutoljára a művelődési házakban, még akkor is, ha 1988-ban az általános forgalmiadó bevezetése miatt jelentősen emelkedtek a jegyárak.

Miután a koncertszervezések 1988 közepétől nemcsak anyagi, de fokozatosan ideológiai szempontból is szabadabb légkörben zajlottak, sor kerülhetett néhány olyan koncertre is, amelynek a tematikája elütött az addig megszokottól, és előrevetítette a változásokat vagy már éppen azokra reflektált. Az ORI ezekben már vagy csak nagyon kis energia-befektetéssel, illetve közvetve, egykori munkatársai révén vett részt, vagy egyáltalán nem folyt bele a szervezési munkálatokba. A teljesség igénye nélkül mégis érdemes ezeket röviden csokorba szedni, hogy érzékeltesük a koncertszervezés teljes kultúrpolitikai elmozdulását a demokrácia irányába. Az első, amely már a rendszerváltás előszobájának tekinthető, az 1988. szeptember 6-án a Népstadionban az Emberi és Polgári Jogok Egyetemes Nyilatkozata elfogadásának 40. évfordulója alkalmából tartott, teltházas koncert volt. Ez az öt földrészt átfogó, az emberi jogokért kiálló *Human Rights Now!* elnevezésű koncertsorozat budapesti állomása volt. Ezt hivatalosan a pártszervek is támogatták, mert többek között a gyarmatosítás és a kisebbségek elnyomása ellen demonstráltak a fellépő zenészek, miközben minden józanul gondolkodó ember tudta, hogy Magyarországon kifejezetten a polgári szabadságjogokért és a politikai okokból elítéltekért emelik fel – szó szerint – a hangjukat. Az eseményen a szenegáli Youssou N' Dour, az éppen első nagylemezét ünneplő Tracy Chapman, valamint Peter Gabriel, Sting, Bruce Springsteen, illetve Bródy János és Hobo lépett fel. A megmozdulás politikai súlyát bizonyítja, hogy az MSZMP PB tagja, a KB titkára, Berecz János volt a fővédnöke.

Az úgynevezett „Cél koncertet” az Erdélyből Magyarországra települt fiatalok továbbtanulásának megsegítésére hozták tető alá 1989. szeptember 30-án a BS-ben. Az East együttes itt játszotta el először ekkora tömeg, 12 000 ember előtt a rendszerváltás egyik emblematikus dalává vált *1956* című számát, amelyet egy ország ismerhetett meg három héttel korábban, amikor videoklipjét 1989. szeptember 10-én, az osztrák–magyar határnyitás apropóján leadta a Magyar Televízió *A Hét* című műsorában. A Hobo Blues Band *Ne tovább a lenini úton!* jelszóval indította koncertjét, ahol rajtuk kívül még a Hungaria, az MHV (Menyhárt–Homonyik–Vikidál), az erre az alkalomra ismét Demjén Ferencsel megerősített Bergendy és a nagy múltú, élő rocklegenda, a brit Uriah Heep lépett fel. 1990. február 24-én az Olimpiai Csarnokban a Ceaușescu-rendszer bukása felett érzett eufóriát egy koncerttel juttatták kifejezésre a szervezők és a zenészek. A Drakula Fesztiválra szóló belépőjegyeket a véreskezű román diktátor vámpírfogú arcképével díszítették, s a beengedésre váró többbezzres tömeg már félelem

nélkül skandalálhatta egy emberként a „Ruszkik haza!”, akkorra már, ’56-ot idéző jól bejáratott rigmusát. A megmozduláson, talán a téma brutalitása miatt is, inkább a keményrock-zenekarok és metalbandák léptek fel: a Beatrice, Deák Bill Gyula, a Lord, a Moby Dick, az Ossian, a Sing Sing és a Szekeres Tamás Project. (Ugyanezen és a következő napon a Bikini együttes adott két legendás koncertet Temesváron,¹⁷⁵ az első erdélyi fellépő pedig a Hobo Blues Band volt 1990. január 29-én Aradon.¹⁷⁶)

A rendszerváltás hevíletétől indítatva Nagy Feró szervezte meg a *Rendszerváltás házi buli*t az első szabad parlamenti választás előestéjén, ugyanakkor a rossz emlékű Tanácsköztársaság évfordulóján, 1990. március 21-én az úgynevezett kis Sportcsarnokban. Itt a Beatrice kultikussá vált számát, az *Azok a boldog szép napok* erre az alkalomra aktualizált szövegű változatát énekelték a közönség ovációja közepette a feltörekvő új politikusgeneráció tagjai: Orbán Viktor, Szájer József, Fodor Gábor és Szelényi Zsuzsa a Fidesz képviselőjeként, valamint velük együtt: D. Nagy Lajos, Kovács Ákos, Nagy Feró, Pataky Attila, Vikidál Gyula és Vincze Lilla. A folyamat betetőzéseként a szovjet katonák búcsúztatása alkalmából az Aurora együttes slágeréből átvett *Viszlát, Iván!* címmel 1991. június 28–30-án rendezték meg az óbudai Hajógyári-szigeten és a Felvonulási téren az *I. Kelet-európai Rockfesztivált*, amely három napig tartott, és szinte a teljes magyar pop-rockzenei élvonal szerepelt rajta. Ezzel egyidőben rendezték meg a *Budapesti Búcsút* 1991. június 30-án a Tabánban. Az elnevezés a szovjet csapatok kivonulására utalt.

Az ORI kezéből tehát kicsúszott a gyeplő, ám ezzel együtt nem menekültek meg az erkölcsi összeomlás elől sem. A *Magyar Nemzet* 1989. január 17-ei számában a 7. oldalon Borenich Péter *Az ORI fizeti a Maxim takarítónőjét* című cikkében az ORI körül kialakult anyagi visszasságokat taglalta.¹⁷⁷ Mint írta, a pártállami állam-berendezkedésnek megfelelően az ORI vélt vagy valós üzleti visszaéléseit a Központi Népi Ellenőrzési Bizottság (a továbbiakban: KNEB) 1988. október 24. és december 5. között megvizsgálta, s megállapította, hogy a szervezet gazdálkodásában a legcsekélyebb jeleit sem tapasztalták a takarékoságnak. A cikk elismerte, hogy a magyar gazdaság piacorientálttá kezdett válni, ami azonban maga után vonta az egyre erősödő vállalkozói szellemet is. Az ekkor még pártállami

¹⁷⁵ A szerző interjúja Németh Alajossal, a Bikini együttes vezetőjével 2020. március 9-én. (A felvétel a szerző birtokában.)

¹⁷⁶ *Leboczky Attila*: A kisebbségek szerepe az 1989-es forradalomban és az azt követő önszerveződésekben. Arad példája. In: *Együtt és külön. Az erdélyi magyarok önszerveződése (1989–1990)*. Szerk. Bárdi Nándor – Gidó Attila – Novák Csaba Zoltán. Kolozsvár 2014. 68.

¹⁷⁷ Az ORI-botrány végigsöpört a magyar sajtón: *Magyar Hírlap*, 1989. január 26. 6.; *Magyar Nemzet*, 1989. január 17. 7.; *Magyar Nemzet*, 1989. január 21. 9.; *Népszabadság*, 1989. január 26. 8.; *Népszabadság*, 1989. január 28. 12.; *Népszava*, 1989. január 18. 6.; 168 óra, *Magyar Rádió*, 1989. január 8.

irányítás alatt álló hivatalos sajtó éppen ezért elítélte az ORI kiskapukkal élő tevékenységét. Ahogy a cikk fogalmazott: „Műsoraikat indokolatlanul nagy ügyeleti és műsorellenőrzési díjakkal is megterhelték. [...] A vizsgálat többek között súlyos szabálytalanságokat, visszaéléseket is megállapított.”¹⁷⁸ A folyamatos pénzügyi manipulációkkal való gyanúsítások is közrejátszhattak abban, hogy Bulányi László ORI-igazgató 1988. november 4-én öngyilkos lett.¹⁷⁹ Utána, megbízottként Gál Iván került az intézmény élére, aki előzőleg az egy évvel korábban megszüntetett IRI első és egyben utolsó igazgatója volt.¹⁸⁰ A cég éléről a *Népszabadság* 1989. január 25-ei száma szerint pártfegyelmeivel és pénzbüntetéssel kellett távoznia, mert az IRI ráfizetéses volt.¹⁸¹

A cikkíró már nyíltan támadhatta a letűnőfélben lévő korszak nagy neveit, így megkérdőjelezte Erdős Péter, Wilpert Imre és Boros Lajos kiemelt szerkesztői díjainak jogosságát is. Gál reagálása szerint viszont 1988-ban a Neoton Família, a Dolly Roll és a Z’Zi Labor Interpop Fesztiválra történő színpadra állítása kifejezetten erre az egy alkalomra készült, így az érintett szerkesztők megérdemelték az akkoriban egyszeri megbízás után horribilisnek mondható fejenkénti 12 500 forintot. Az ORI zavarosnak tűnő ügyeiről többek között cikkezett a *Népszabadság* 1989. január 26-ai és január 28-ai száma is, megemlítve, hogy a szokatlanul magas honoráriumú művészek és szerkesztők ennél nagyságrenddel nagyobb bevételt termeltek a korábban állami monopolhelyzetben lévő intézménynek. A vizsgálat során azonban nemcsak az került napvilágra, hogy a kommunizmus általános egyenlőségének elvét meghazudtolóan nagy összegeket fizettek ki a fellépőknek és a szerkesztőknek, hanem az is, hogy sokszor valóban etikátlanul, törvénybe ütközően jártak el. Például az ORI és az OKISZ Labor 1987-es közös rendezésű szilveszteri rendezvényén fiktív számlákkal fedték el a valós bevételt, más alkalmakkor – az adózást megkerülendő – nyugdíjasok nevére utalták a pénzt, megint máskor a művészek hozzátartozóit szerkesztőként tüntették fel, holott gyakorlati munkájuk nem vagy csak alig volt a produkciókban.¹⁸²

A glasznosztynak köszönhetően ezeket a visszaéléseket már szabadon tárgyalhatta a sajtó, ám az kevésbé feltételezhető, hogy korábban egyáltalán ne lettek volna visszaélések az ORI-nál. Az ORI-botránynak azonban súlyosabb

¹⁷⁸ Ezzel kapcsolatban híresült el Kabos Lászlónak az a mondása, miszerint ő annyit kér egy-egy műsora után, amennyit akar. Magyar Nemzet, 1989. január 17. 7.

¹⁷⁹ Bulányi László öngyilkosságát a kommunista titkosszolgálattal való szoros kapcsolatával hozza összefüggésbe a mai napig a zenész szakma. Közmondásos, hogy ujján volt egy olyan pecsétygyűrű, amelyről előszeretettel hangoztatta, hogy méreg van benne, és alkalomadtán annak tartalmát kiüríti. *Szónyei Tamás*: Nyilván tartottak. Titkos szolgák a magyar rock körül 1960–1990. H. n. [Bp.] 2005.

¹⁸⁰ Magyar Nemzet, 1989. január 17. 7.

¹⁸¹ Népszabadság, 1989. január 25. 6.

¹⁸² Magyar Nemzet, 1989. január 17. 7.

következménye lett, mivel az általa rendezett Interpop Fesztiválon 1988-ban zsűritagként Kormos Sándor is részt vett, aki a kor szintjéhez képest szintén magas tiszteletdíjat kapott. Így a tárcának színt kellett vallania. Stark Antal államtitkár kijelentette: „A kialakult helyzetért a Művelődési Minisztérium is felelős, elmarasztható személyi politikájáért, szakmai, gazdasági ellenőrző tevékenységének fogyatékoságáért.” Az államtitkár ugyanakkor hozzátette, hogy az ORI-nál a személyi felelősökkel szemben több fegyelmi eljárást is indítottak. Az ügy folyamánként az ORI ügyviteli rendjének felülvizsgálatára miniszteri biztost neveztek ki, akinek a feladata az ORI vállalatá történő alakításának előkészítése volt. Ezzel párhuzamosan az ORI hatósági bizonyítványát megvonták, a működési engedélyek kiadását pedig fokozatosan a művészeti szövetségek hatáskörébe utalták.¹⁸³

A KNEB-vizsgálat sajtóban közölt végkövetkeztetése szerint a társadalmi vagydon hűtlen kezeléséről volt szó. A KNEB az ORI működésének kritikáján keresztül egyúttal tükröt tartott a Kádár-rendszer hanyatló gazdasági helyzetének is: „A vizsgálat során világossá vált, hogy a bejelentők által jelzett súlyos szabálytalanságok nem újkeletűek – a korábbi vezetés alatt jöttek felszínre, folyamatot alkotnak. A vállalati fluktuáció példátlan méreteket öltött, a visszaélések állandósultak.” A jelentés a tényleges ellenőrzés hiányát emlegette, mivel a belső ellenőrzés előzőleg sosem állapított meg komoly hiányosságokat. A KNEB szerint működésében az ORI a gazdasági pangás jellemzőit testesítette meg, miatt a minisztérium a korábbi években nem végzett igazán mélyreható revíziókat, holott a kultúra állami finanszírozása meglehetősen ingatag alapokon állt már az 1980-as évek végén: „Miközben a kultúrára fordítható források beszűkülnek, a kultúra intézményei anyagiak hiányában ellehetetlenülnek, a kultúra munkásai a létminimum határát súroló összegekért dolgoznak, addig egy privilegizált helyzetben lévő intézmény tisztátalan gazdálkodással milliókhoz jut és juttat egyeseket, és a megszerzett pénzüsszegekkel pazarlóan bánik.” Nyilvánvalóan furcsa volt a kommunizmus korábbi évtizedeihez képest, hogy a fizetésbeli aránytalanságok ekkora méreteket öltöttek: „Nem lehet szó nélkül elmenni amellett, hogy a kulturális alaptól elvont és a szponzoroktól megszerzett összegek a kedvezményezettek egy szűk csoportja között oszlik meg, akik ily módon teljesítményükkel arányban nem álló jövedelemhez jutnak.” Szemére vetették az ORI-nak azt is, hogy a piacorientált közegben megtartotta kedvező pozícióját, és haszonélvezőjévé vált a gazdasági változásoknak.¹⁸⁴

¹⁸³ Népszabadság, 1989. január 26. 8.

¹⁸⁴ Uo.

A KNEB-vizsgálatára 1989. január 10-én Gál Iván reagált, s többnyire a vállalat becsületét védte. Hangoztatta, hogy a művészek gázsiját már nem kötötték jogszabályok, ugyanakkor a szabálytalanul felvett előlegeket, csakúgy, mint az utalványozások szabálytalanságait, elismerte. Vitakozott azonban az ORI-t ráfizetéssel vádoló kritikákkal, hangoztatva, hogy a fesztiválok csak hosszú távon térülhetnek meg, akkor viszont busásan. Az ORI szerinte sikeres turnéra vitte két éven keresztül a Z'Zi Labort, a Napoleon BLD-t és Zoltán Erikát, az MHV pedig az 1986-os Interpop Fesztivál nyerteseinek lemezeiből több mint egymillió példányt adott el. Emellett hangsúlyozta, hogy a könnyűzenei műfajnak szüksége volt vérfriessítésre, amit legjobban a fesztiválokkal lehetett elérni.¹⁸⁵

Az események eredményeként az ORI élére 1989 tavaszán Gödöllői Lajost neveztek ki miniszteri biztosnak, aki 1990 májusában már mint igazgató írta alá az ORI hivatalos leveleit. A rendszerváltás pillanatában, a III. Magyar Köztársaság kikiáltásakor is zajlott éppen egy művelődési minisztériumi revízió az ORI-nál, amely 1989. október 16. és november 8. között tartott, ám úgy tervezték, hogy ennek tanulságait már a modern polgári demokrácia keretei között vonják le s megteszik a következtetésekből eredő lépéseket. Ebből azonban jószerivel semmi nem valósult meg, mivel 1991-ben megszűnt a szervezet.¹⁸⁶ A vizsgálat lefolytatására még „elvtárs” megszólítással kérték fel 1989. április 6-án a Művelődési Minisztérium Ellenőrzési Főosztályának vezetőjét, Scheer Bélát, de mire véget ért a revízió, „úr”-ként szólította meg egymást az ORI igazgatója és a tárca illetékese.¹⁸⁷

Mintegy utolsó utáni felvonásként a Művelődési Közlönyben egy szűkszavú közlemény erejéig megjelent az ORI 1991. június 30-ai megszüntetéséről egy tájékoztató az immáron Művelődési és Közoktatási Minisztériumnak átkezesztelt tárca Közművelődési Főosztálya részéről, 37.355/1991-es iktatási szám alatt. (A Kádár-kori könnyűzenei intézmények felszámolása más alkalommal ennél is sokkal „titkosabb” módon történt. A Táncdal- és Sanzonbizottságot például Zongor Árpád, a testület akkori főtitkára szüntette meg egy körlevélben.¹⁸⁸ Az NKI elveszítve monopóliumát, még ideig-óráig működött,¹⁸⁹ de lassanként elsorvadt az 1990-es években, az MHV hanganyagát pedig – amelynek

¹⁸⁵ Uo.

¹⁸⁶ Az ORI hivatalosan 1991. június 30-án szűnt meg. Artisjus Irattár. Jogi Főosztály. ORI-dosszié.

¹⁸⁷ MNL OL XIX-I-9–pp 105. d. ORI átfogó ellenőrzése 1989. dosszié.

¹⁸⁸ A szerző interjúja Zongor Árpáddal, a sanzonbizottság utolsó főtitkárával 2005. május 9-én. (A felvétel a szerző birtokában.)

¹⁸⁹ Akadémizmus és avantgard szellem. Beszélgetés Klenjánszky Tamással, az Európai Fesztiválok Szövetsége új főtitkárával. Muzsika 40. (1997) 2. sz. 10–12. Az NKI monopóliumának megszűnéséről nem közölnek adatot sem a felügyeletet ellátó Művelődési Minisztérium hivatalos lapja, a Művelődési Közlöny, sem az idevonatkozó jogszabályokat ismertető Magyar Közlöny 1988-as számai, illetve 1987. végi számai sem. Minden bizonnyal egy alacsonyabb szintű szabályozással történt meg mindez.

alap esetben a nemzeti szellemi vagyon részét kellene képeznie – a rendszerváltás zavaros viszonyai között privatizálták.) Mivel az ORI tevékenysége fokozatosan épült le már az 1980-as évek közepétől, s e leépülés egyre gyorsuló ütemben, látványosan folytatódott a rendszerváltáshoz közeledve, a könnyűzenész társadalomnak jóformán fel sem tűnt, hogy megszűnt a szervezet, hiszen ők akkor már magánkézben lévő – a mai viszonyokhoz képest többé-kevésbé kezdetleges módon működő, gombamódra szaporodó, de sok esetben ugyanilyen gyorsan meg is szűnő – menedzsmentek iránymutatásai szerint működtek. A művelődési tárca Közművelődési Főosztályának tájékoztatójából kiderül, hogy az ORI egészen 1991 februárjáig adott ki ideiglenes és állandó működési engedélyeket, amit azzal összefüggésben említettek meg, hogy ha a zenészeknek és énekeseknek, továbbá a parodistáknak, a konferansziéknak, a zongorakísérőknek és a „játékvezetőknek” bármilyen további ügyből kifolyólag dolguk lenne ezekkel a hivatalos okiratokkal, akkor a VI. kerület Gorkij fasor 38. szám alatt lévő Országos Szórákkoztatózenei Központhoz fordulhatnak, ahogy az artisták az Artistaképző Intézethez, ugyanennek az utcának a 3. száma alatt. Ezek elsősorban nyugdíj- és társadalombiztosítási ügyek lehettek, amelyek mind a mai napig nem jutottak teljes mértékben nyugvópontra, és a zenészek narratíváiban ezzel összefüggésben az ORI túlnyomórészt mint a nyugdíjjárulékaik elsikkasztója szerepel.

Összegzés

A pártállami kulturális monopolintézmény, az ORI, amely kifejezetten a Kádárkorszak kreatúrája volt, igaz, egyre csökkenő mértékben, de hivatalosan egészen a rendszerváltásig kezében tartotta a hazai könnyűzenei élet koncertszervezési feladatait. Az 1956-os forradalom és szabadságharc leverése után bekövetkező lassú konszolidáció egyik kézzelfogható intézménye, ha úgy tetszik, a szórákkoztatáspolitikai intézményesült formája lett, amely a korabeli kultúrpolitika minden fontosabb jegyét magán viselte. Részt vett a „három T” (tiltott, tűrt, támogatott) kiépítésében, a működési engedélyek kiadásával és a koncertek jóváhagyási procedúrájában való részvételével aktívan közreműködött a könnyűzenei szcéna cenzúrájában. A mindenkor hivatalos kultúrpolitika megvalósítójává, a szocialista erkölcs gyakorlati átültetésének ellenőrévé és a populáris zenei trendek befolyásolójává vált, miközben – mivel társintézményeivel ellentétben tevékenységéből adódóan nem igazán és nem mindig állt az országos érdeklődés középpontjában – óhatatlanul utat nyitott a művészvilág nem feltétlenül rendszerkonform képviselői előtt is.

Az ORI közvetlenül a rendszerváltás előtti működése több szempontból is figyelmet érdemel. Története utolsó néhány évének részletes taglalásával

megismerhetők azok a működési mechanizmusok, amelyek a Kádár-korszakban mindvégig jellemzőek voltak nemcsak erre az intézményre, de a kulturális szféra egészére is, miközben ezek az eljárások egyre elavultabbakká váltak, és a gazdasági-politikai hanyatlásra, valamint a kulturális dekadencia kihívásaira nem tudtak megfelelő választ adni. Az 1980-as évek pangását a peresztrojkával és a glasznoszttyal felváltó válságkezelési próbálkozás az ORI működésére is rányomta a bélyegét, azzal a különbséggel, hogy az intézményben a változások már a 80-as évek elején elkezdődtek. Éppen emiatt az ORI működésének utolsó szűk egy évtizede némiképp eltér a többi könnyűzenei vagy könnyűzeneivel is foglalkozó intézményétől. Ennek oka minden bizonnyal éppen tevékenységének lényegében keresendő, abban, hogy munkája nem mindig zajlott az első nyilvánosságban, ugyanakkor rendkívül fontos szerepet töltött be a hivatalos kultúrpolitika által szorgalmazott „magas kultúra” támogatásában azzal, hogy az akkori viszonyok között konstans módon horribilisnek mondható bevétele javarészt a pártállami felügyelet alatt álló Kulturális Alapba utalta. Az 1982-től, illetve 1983-tól monopóliumától fokozatosan és részlegesen megfosztott ORI ezért állhatott a pártállam megreformálása mellett, hiszen egyrészt érdekében állt, hogy a gazdaság élénkítésével tevékenysége hatékonyabb legyen, másrészt a kisebb engedmények árán konzerválni tudta volna hatalmát. Az ORI vezetése természetesen nem akarta lebontani a rendszert, abban viszont egyeztetésekre volt szükség az intézményen belül, hogy milyen formában és módokon tudja megtartani tevékenységi köre jó részét.

Írásom arra kereste a választ, hogy miféle trendekkel és társadalmi-politikai folyamatokkal, valamint gazdasági problémákkal kellett szembenéznie a monopóliumához mégiscsak kényszerűen ragaszkodó ORI-nak, amely önnön kárpótlására számtalan kétségbeesett kísérletet tett, s amelyre kézzelfogható példa e tanulmány – nem véletlenül – leghosszabb fejezete, a nemzetközi koncertszervezésbe való bekapcsolódását taglalva. Emellett szó esik a korábban általa nem alkalmazott és az egész Kádár-rendszerrel idegen szponzoráció felkutatásának tevékenységéről és annak jelentőségéről, a különböző magánvállalkozásokkal való együttműködéséről, ami paradox módon elvileg éppen az ORI megmaradását és zenepiaci részesedésének megőrzését szolgálta volna. Ennek a keretrendszernek az origójában a felügyeleti szerv szerepét ellátó Művelődési Minisztérium állt. A tanulmány talán legizgalmasabb kérdése, hogy az ORI utóbbival való kapcsolattartása mennyiben befolyásolhatta a változások felerősödése idején a tevékenységét, illetve mennyiben szolgálhatta túlélését. A válasz ma már egyértelműnek tűnik: az ORI nem folytatta tovább működését a rendszerváltás után, az azonban egyáltalán nem közömbös kérdés: miként jutott el addig, hogy a felügyeleti szerv végül kimondja a feloszlását.

THE FALL OF COMMUNISM IN HUNGARY AND THE ROAD
LEADING TO IT IN THE HISTORY OF THE
NATIONAL OFFICE OF PRODUCTION (ORI)

By Bence Csátári

SUMMARY

The National Office of Production (Hung. Országos Rendező Iroda) was a Communist Party establishment that officially monopolised the organisation of all pop and rock concerts in Hungary, although with declining efficiency, until the fall of the regime in 1990. It took part in the formation of the policy known as the „three Ts” (tiltott = forbidden, tűrt = tolerated, támogatott – supported), actively participated in the censorship of the pop music scene, while emerging as an agent of official cultural policy as well as a controller of the process of implanting socialist morals and influencing popular music trends. Gradually and partially deprived of its monopoly from 1982 and 1983, the ORI tried to increase its efficiency in order to thereby conserve its influence through minor concessions. The article seeks to answer the question of what trends, politico-social processes, and economic problems were encountered by the ORI, which necessarily tried to maintain its monopoly, and what steps led to its eventual dissolution by the Ministry of Education.